

İĞDIR İLİNDE GÖÇER HAYVANCILIK

İsak SAVAŞ
Yüksek Lisans Tezi

ZOOTEKNİ ANABİLİM DALI

1.Danışman: Dr. Öğr. Üyesi İsa YILMAZ

2.Danışman: Prof. Dr. Mete YANAR

2019

Her hakkı saklıdır

T.C.
IĞDIR ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

IĞDIR İLİNDE GÖÇER HAYVANCILIK

İsak SAVAŞ

ZOOTEKNİ ANABİLİM DALI

IĞDIR

2019

Her hakkı saklıdır

Dr.Öğr.Üyesi İsa YILMAZ ve Prof. Dr. Mete YANAR danışmanlığında İsak SAVAŞ tarafından hazırlanan bu çalışma 25/01/2019 tarihinde aşağıdaki jüri üyeleri tarafından Zootekni Anabilim Dalı'nda Yüksek lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan: Prof.Dr. Mete YANAR

İmza:

Üye: Prof.Dr. Ömer AKBULUT

İmza:

Üye: Doç.Dr. Köksal KARADAŞ

İmza:

Üye: Dr.Öğr.Üyesi İsa YILMAZ

İmza:

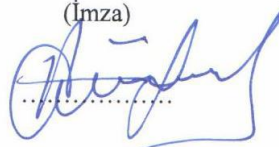
Üye: Dr.Öğr.Üyesi Mehmet Kazım KARA

İmza:

Fen Bilimleri Enstitüsü Yönetim Kurulu'nun 08.03/2019 tarih ve 2019/ 99...sayılı kararı ile onaylanmıştır.

(İmza)

Doç. Dr. Süleyman TEMEL

Enstitü Müdürü

TEZ BİLDİRİMİ

Tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada orijinal olmayan her türlü kaynağa eksiksiz atıf yapıldığını bildiririm.

İsak SAVAŞ

Not: Bu tezde kullanılan özgün ve başka kaynaktan yapılan bildirişlerin, çizelge, şekil ve fotoğrafların kaynak gösterilmeden kullanımı, 5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunundaki hükümlere tabidir.

ÖZET

İĞDIR İLİNDE GÖÇER HAYVANCILIK

SAVAŞ, İsak

Yüksek Lisans Tezi, Zootekni Anabilim Dalı

1.Tez Danışmanı: Dr. Öğr. Üyesi İsa YILMAZ

2.Tez Danışmanı: Prof. Dr. Mete YANAR

Ocak 2019, 63 Sayfa

Bu çalışma, Iğdır ilinde göçer hayvancılıkla geçimini sağlayan yetiştiricilerin hayvancılık uygulamalarını belirlemek ve hayvancılığın gelişmesine katkıda bulunmak amacıyla yürütülmüştür. Bu amaçla Iğdır ilinde göçer hayvancılık yapan ve Damızlık Koyun-Keçi Yetiştiricileri Birliği'ne kayıtlı 174 yetiştirici ile anket yapılmıştır. Veriler sayılarak iki boyutlu tablolarda özetlenebilen özellikler için sayı ve yüzdelik şeklinde tanımlanmış ve analitik değerlendirmede χ^2 (Ki-Kare) testi kullanılmıştır. Bu değerlendirmelere göre, Morkaraman koyunlarında döl verim özellikleri olarak; %4,54 oranında kısırlık, %90,25 doğum oranı, %12,20 ikizlik, %4,35 yavru atma, %95,46 gebelik, doğum sonrası bir ay içinde ölen kuzu oranı %4,88ve %1,34 oranında da anaç koyun ölüm oranı olarak tespit edilmiştir. Koç altı koyun başına kuzu sayısı 0,99 baş ve doğuran koyun başına kuzu sayısı ise 1,11 baş olarak belirlenmiştir. Koç katım oranı en fazla eylül ayında %82,2 olup, Ağustos ayında ise %17,8'dir. Kızgınlıklar ortalama $28,19 \pm 0,60$ gün içerisinde yoğunlaş olup, toplam kızgınlık süresi $58,51 \pm 1,40$ gün, damızlıkta kullanma yaşının $16,83 \pm 0,21$ ay olarak belirlenmiştir. Kuzu ve oğlaklar yaklaşık altı ay emzirilmekte, 2-3 ay ise süt sağımı yapılmaktadır. Yetiştiricilerin %86,8'i Nisan ayında hayvanlarını meralara çıkarırken, %75,3'ü ise Haziran ayında yaylalara göçmektedir. Göçerlerin %83,3'ü Eylül ayında yaylalardan geri yerleşim yerlerine dönmektedir. Yerleşim yerine dönen yetiştiricilerin %79,9'u daha önce otlatılmayan köyiçi meraları, anız ve anızlar arasındaki arazileri, bağ ve bahçe içlerini otlatarak, Aralık ayında hayvanlarını barınaklara almaktadırlar. Böylece göçerlerin, ilkbahar ve yaz başında (Nisan-Mayıs-Haziran) meraları, yaz ve sonbahar başında yaylaları (Temmuz-Ağustos-Eylül) sonbahar ve kış başında ise (Ekim-Kasım-Aralık) köyiçi mera, anız ve bahçe içlerini otlattıkları belirlenmiştir. Bununla birlikte, yetiştiricilerin %5,8'i kendisi, % 68,4'u ise çobanla ve %25,9'u ise kendi + çobanla hayvanlarını otlattıkları belirlenmiştir. Yetiştiricilerin %91,4'ü koç katım öncesi yemleme yapmazken, %7,5'i yapmaktadır. Sonuç olarak, Iğdır ili göçerlerinin mera, yaylak ve kışlakların kullanımını 4342 sayılı mera kanunu kapsamına uygun olarak yaptıkları ve küçükbaş hayvan yetiştiriciliği konusunda tecrübeli ve bilinçli oldukları söylenebilir.

Anahtar Kelimeler: Göçer hayvancılık, Mera, Yayla, otlatma, Iğdır ili

ABSTRACT

MIGRATORY LIVESTOCK IN THE IĞDIR PROVINCE

SAVAŞ, İsak

Master Thesis, Department of Animal Science

1st Thesis Adviser: Assistant Prof. Dr. İsa YILMAZ

2nd Thesis Adviser: Prof. Dr. Mete YANAR

January 2019, 63 Pages

This study was conducted to determine the livestock practices and problems of livestock breeders living in Iğdır province, to find solutions to these problems and to contribute to the development of animal husbandry. This study was carried out with a survey of 174 business owners registered to the Sheep and Goat Breeders Association. In the study, the data were counted as numbers and percentages and χ^2 (Chi-Square) Test was used for analytical evaluation. According to these statistical evaluations; some productive performance characteristics of Morkaraman sheep is found as follows: Infertility rate is 4,54% while lambing rate is 90,25%. Conception rate is 95,46%, while twinning rate is 12,20%, aborting rate is 4,35%, rate of lambs dying within one month of birth is 4,88 and ewe death rate is 1,34%. Number of lambs per mating ewe is 0,99 head and number of lambs per lambing ewe is 1,11 head. The rate of mating is 82,2% in September and 17,8% in August, estrus was concentrated in an average of $28,19 \pm 0,60$ days, and the total duration of estrus was $58,51 \pm 1,40$ days and the mean age of breeding was $16,83 \pm 0,21$ months. Lamb and goats are breastfed for about six months, milking is done in 2-3 months. While 86,8% of the breeders went to pastures in April, 75,3% went to highlands in June. In September, 83,3% of the breeders returned from highlands to pastures, while 79,9% returned to the plains in December. The breeders are grazing pastures for six months in spring (April-May-June) and in fall (October-November-December). Highlands are grazed for two months per year (July-August-September). 79,9% of the returning breeders graze their animals on previously-unutilized pastures within villages, stubbles and areas within stubbles, orchards and gardens and take their animals to barns in December. Thus, migrant breeders use pastures in spring and at the beginning of summer (April-May-June), highlands in summer and at the beginning of fall (July-August-September) and village pastures, stubbles and gardens in fall and at the beginning of winter (October-November-December). In addition to, 5,8% of the breeders graze their own herds while 68,4% hand over grazing to shepherds and 25,9% graze their herds in assistance of a shepherd. It was determined that 91,4% breeders do not feed their herds prior to mating while 7,5% feed their animals. According to the results of the study, it can be said that the migrants of Iğdir province use their pastures, highlands and winters in accordance with the law of pasture law 4342 and they are experienced and conscious about small ruminants breeding.

Keywords: Migratory livestock, Pasture, Highland, Grazing, Iğdir province

ÖNSÖZ ve TEŞEKKÜR

Göçer hayvancılık Iğdır ili için önemli bir hayvancılık geleneğidir. Bu çalışmada Iğdır ilinde göçer hayvancılığın yapısı ve mevcut durumu incelenmiştir. Bu çalışma sayesinde yetiştiricilerin sorunları belirlenmeye çalışılmış ve çözüm önerileri getirilmeye çalışılmıştır. Böylece yerli kaynakların daha ekonomik kullanımlarının sağlanması amaçlanmıştır. Bununla birlikte yüksek verim elde etmek için de bazı öneriler getirilmiştir.

Bu tezin yazım ve hazırlama aşamasında bana yol gösteren, tecrübe ve önerileri ile beni destekleyen, maddi ve manevi daha iyiye ulaşmam konusunda destek olan saygıdeğer danışman hocalarım Dr. Öğr. Üyesi İsa YILMAZ ve Prof. Dr. Mete YANAR hocama, Zootekni bölümü öğretim üyelerinden Dr. Öğr. Üyesi M. Kazım KARA hocama, Doç. Dr. Köksal KARADAŞ hocama, daha önce Iğdır İl Tarım ve Orman Müdürü olarak görev yapan, göçer hayvancılıkla ilgili çalışma yapılması konusunda fikir veren ve istekte bulunan Ziraat Yüksek Mühendisi Hüseyin ERASLAN'a ve anket sorularını cevaplayan bütün göçer hayvancılık yapan çiftçilerimize, teşekkürlerimi sunmayı bir borç bilirim.

İsak SAVAŞ

Ocak, 2019

İÇİNDEKİLER

	Sayfa No
ÖZET.....	i
ABSTRACT.....	ii
ÖNSÖZ ve TEŞEKKÜR.....	iii
İÇİNDEKİLER.....	iv
SİMGELER ve KISALTMALAR DİZİNİ.....	v
ŞEKİLLER DİZİNİ.....	vi
ÇİZELGELER DİZİNİ.....	vii
1. GİRİŞ	1
2. KAYNAK ÖZETLERİ	4
3. MATERYAL ve METOT	17
3.1. Materyal.....	17
3.2. Metot.....	17
4. BULGULAR ve TARTIŞMA	19
5. SONUÇ ve ÖNERİLER	51
KAYNAKLAR.....	53
EKLER.....	60
ÖZGEÇMİŞ.....	63

SİMGELER ve KISALTMALAR DİZİNİ

Simgeler

%	Yüzde
°C	Santigrat derece
da	Dekar
g	Gram
kg	Kilogram
m	Metre
m ²	Metrekare
mm	Milimetre
N	Kitle büyüklüğü
n.....	Örnek büyüklüğü
SD.....	Popülasyonun standart sapması
χ^2	Ki-kare

Kısaltmalar

<i>ADÜ</i>	Adnan Menderes Üniversitesi
<i>BBHB</i>	Büyükbaş Hayvan Birimi
<i>DSYB</i>	Damızlık Sığır Yetiştiricileri Birliği
<i>GKYP</i>	Grup Koyun Yetiştirme Programı
<i>GnRH</i>	Gonadotropin Hormon
<i>KKYB</i>	Koyun ve Keçi Yetiştiricileri Birliği
<i>PGF2α</i>	Prostaglandin F2 Alfa
<i>TKK</i>	Tarımsal Kalkınma Kooperatifi
<i>TOB</i>	Tarım ve Orman Bakanlığı
<i>TUİK</i>	Türkiye İstatistik Kurumu

ŞEKİLLER DİZİNİ

	Sayfa No
Şekil 4.1. Yaylada göçerler çobanlarla birlikte sağım esnasında.....	26
Şekil 4.2. Göçerlerin resmi kurumlardan sevk alma işlemleri.....	36
Şekil 4.3. Göçerlerin yaylada konaklamalarından görünüm.....	37
Şekil 4.4. Yayladan otlatma görünümü.....	39
Şekil 4.5. Yayla dönüşü ovada bahçe aralarının otlatılmasından görünüm	41
Şekil 4.6. Kapalı dönemde koyunların avluda beslenme görünümü.....	43
Şekil 4.7. Yaylada birlik (DKKYB) yetkililerinin kayıt tutma görünümü.....	48

ÇİZELGELER DİZİNİ

	Sayfa No
Çizelge 4.1. Göçer yetiştiricilerin ilçelere göre eğitim seviyeleri.....	19
Çizelge 4.2.İşletmeler bazında arazi varlığı ve ekim miktarları	21
Çizelge 4.3.İşletmeler bazında döl verimi ve yaşama gücüne ait bilgiler	22
Çizelge 4.4.İşletmelerde koç katım zamanına ait bilgiler	24
Çizelge 4.5. İşletmeler bazında sağım ve sağımcı bilgileri.....	25
Çizelge 4.6.Sürü yönetiminde bazı uygulamalar ve verimler	27
Çizelge 4.7.Göçer sürülerinde bazı döl verim özellikleri	28
Çizelge 4.8.İşletmelerin koç ihtiyacını karşılama yöntemleri	29
Çizelge 4.9.İşletmelerin Damızlık koyun İhtiyaçlarını karşılama yolları	30
Çizelge 4.10.İşletmelerde görülen bazı hastalıklar ve görülme oranları	31
Çizelge 4.11.İşletmelerde görülen bazı döl tutmama problemi ve hastalıklar	32
Çizelge 4.12. Kuzuların ölümüne sebep olan bazı hastalık ve problemler.....	33
Çizelge 4.13. İşletmelerde koyunlarda görülen parazitler.....	34
Çizelge 4.14. Yaylacılık uygulamaları ve problemler.....	35
Çizelge 4.15.Koyunlarda günlük yemleme sıklığı ve verilen yem miktarları	38
Çizelge 4.16. Yetiştiricilerin mera-yayla çıkış ve iniş zamanları.....	40
Çizelge 4.17. Hayvanların mera +yayla ve yerleşim alanlarında kalma süreleri	42
Çizelge 4.18.Göçerlerin mera ve yayla kullanma durumları	44
Çizelge 4.19. İşletmelerde canlı hayvan pazarlama problemi.....	45
Çizelge 4.20. İşletmelerde süt değerlendirme şekli.....	46
Çizelge 4.21. İşletmelerde süt ve mamul satış fiyatları.....	46
Çizelge 4.22. İşletme sahiplerinin kuruluşlara kayıt durumu.....	47
Çizelge 4.23.Yetiştiricilerin koyunculukla ilgili bazı düşünceleri	48
Çizelge 4.24. Iğdır ilinde koyunculüğün geliştirilmesi için yetiştirici beklentileri....	49

1. GİRİŞ

Göçerlik; hayvan sürüleriyle beraber devamlı ikamet edilen yerden yılın özellikle sıcak yaz aylarında, yayla yerlerine göç etmek suretiyle gerçekleştirilen bir tarımsal faaliyet olup (Daşcı ve Çomaklı, 2006; Yazıcı, 2016), dünya genelinde yüksek rakımlı yaylalarda otlatma, yaygın ve uzun geleneği olan bir hayvancılık şeklidir (Herzog and Seidl, 2018).

Göçerlik ülkemizin çok dikkate değer bir beşeri coğrafya hadisesidir. Göçerlik faaliyeti yüzyıllardan beri tekrar edilir durur. Göçerlikle yaylalara çıkma, çok eskilere kökleri Orta Asya atlı göçebe kültürüne kadar dayanan ve bin yıldan daha fazla Anadolu'da yeniden şekillenen geleneksel Türk kültürünün temel unsurlarından biridir. Bu göçebe kültürü Türk nüfusun modernleşme sürecinde devamlı geriye gitmiş olsa da, bugün koşullarında biraz şekil değiştirerek varlığını sürdürmeye devam etmektedir (Somuncu, 2005; Zaman, 2007).

Göçerlik, geleneksel yaşam tarzı ve geçim faaliyeti olarak korunması gereken bir kültürdür ve korunması gereklidir. Modern dünyanın çok fazla değiştiremediği veya kapalı toplum yapısının çok sıkı korunduğu bir kısım alanlar, geleneksel yaylacılığın özgün şekliyle bugüne değin ulaştığı alanlar olarak karşımıza gelmektedir (Uzun ve Köse, 2012).Göçerlikle yaylada üretilen süt, önce aile ihtiyacının karşılanması için işlenmektedir. İhtiyaç fazlası ürünler ise, gerek çiğ süt olarak gerekse bazı ürünlere işlenerek yaylaya gelen tüccarlara satılmaktadır. Yaylaya kültürel olarak, küçükbaş hayvan sürülerini otlatmak için çıkılmaktadır (Köse, 1997).

Göçer hayvancılık ruminant hayvanlara optimum çevre şartlarının sağlanması ve sıcaklık stresinin etkisinin azaltılması için gereklidir. Sıcaklıklar 20 °C'nin üzerine çıktığında sıcaklığın yüksekliğine ve hayvanların türüne bağlı olarak hayvanların vücut ısı salınımları sınırlanmaya başlar ve vücut ısısı artar. Bu durumun sonucu olarak verim, üreme kabiliyeti ve metabolizma olumsuz yönde etkilenir ve hayvanlarda strese girerler. Sığırlar için yaşamsal faaliyetlerin en iyi sürdürüldüğü sıcaklık aralığı 13-18 °C iken (Alkoyak ve Çetin, 2016), küçükbaşlar için bu değerler 10-15 °C civarındadır (Marai *et al.*, 2007).

Hayvanları sıcaklık stresinden korumak için yapılacak iş, hayvanları yüksek kesimlerdeki mera ve yaylalara çıkarmaktır (Daşcı ve Çomaklı, 2006). Böylece hem hayvanların sıcaklık stresine bağlı olarak verim kaybı azaltılmış olacak, hem de ucuz ve kaliteli kaba yeme ulaşma imkânı sağlanmış olacaktır.

Hayvansal işletmelerin ulusal ve uluslararası piyasalarda rekabet edebilmesi için işletmelerde üretilen ürünlerin maliyetlerinin düşük olması esastır. Bu da işletmelerin sabit masraflarının, işgücü, mekanizasyon ve bilhassa yem girdi maliyetlerinin düşük olması ile mümkün olabilmektedir. Nitekim bu maliyetler içerisinde, toplam maliyetin yaklaşık %60'ını oluşturan yem masraflarının (Yolcu ve Tan, 2008) azaltılması, işletmelerin rekabet edebilirliği açısından çok önemlidir.

Doğal otlatma alanlarımızın, hayvanların besin madde ihtiyaçlarını büyük oranda karşılayabilecek ekonomik ve kaliteli kaba yemi üretmesi, yem maliyetlerinin azaltılması bakımından çok önemlidir. Bununla birlikte otlaklardaki kaliteli kaba yem ile beslenme, hayvanların hastalıklara karşı direncinin yüksek olmasına ve döl verim kabiliyetlerinin artmasına ve mide mikro florasının zenginleşmesine neden olmaktadır (Alçiçek ve Karaayvaz, 2003). Aksi durumda hayvanların doğal otlama alanlarından yeteri kadar besin alamamaları, hayvanların üretim miktarlarında azalışla (et, süt ve döl verimi vs.) birlikte, çeşitli hastalıklara da daha kolay yakalanmalarına sebep olacaktır (Karadağ ve ark., 2016; Mut ve ark., 2016). Bunu önlemek için yetiştiriciler, kaba yem açığının kapatılmasında kesif yemlere yer vermekte buda ekonomik bakımdan maliyetleri arttırmaktadır (Kuşvuran ve ark., 2011).

Doğal otlatma alanlarımızın yeteri kadar kaba yem üretememelerinde iklim faktörleri ve doğal bitki örtüsü yapısının yanında; mera alanında herhangi bir otlatma sisteminin uygulanmaması, alanının çevrili olmaması, erken ilkbahar ve geç sonbahar kritik otlatma dönemlerine dikkat edilmemesi gibi faktörlerin etkili olduğu söylenebilir (Babalık ve Fakir, 2017).

Mera ve yaylaların göçer hayvancılık için sürdürülebilirliğini sağlamak ve azami miktarda yararlanmak için alınması gereken bazı tedbirler arasında; azalıcı bitkilerin botanik kompozisyondaki oranının artırılması, istilacı bitkilerin kontrol altına alınması,

mera alanının etrafının çevrilerek kritik olan otlatma dönemlerine dikkat edilmesi sıralanabilir (Palta ve Genç Lermi, 2018).

Yaylalara çıkış ve iniş zamanı, Türkiye de her yerleşim için değişmekle birlikte çıkılacak yaylanın yükseltisi ve o yılın iklim özellikleri de belirleyici faktörlerdendir (Özalp ve Sütü, 2011). Günümüzde mera, yaylak ve kışlakların kullanımını 4342 sayılı mera kanunu (Anonim, 1998) kapsamında, önce otlatılacak alanların kapasiteleri belirlenir ve hak sahiplerine (bağlı bulunduğu köyler) verilir. İhtiyaç fazlası alanlar ise hak sahibi olmayan diğer yetiştiricilere kiralanır. Mera, yaylak ve kışlaklara çıkış ve inişler de yine aynı kanun kapsamında İl Valilikleri Emri ile İl Mera Komisyonu tarafından belirlenir (Anonim, 2018).

Çoban, karlı bir hayvancılık için en önemli unsurlarından biridir. Çobanla otlatma çayır-mera ve yayla alanlarının korunması ve tahrip olmaması açısından önemli olduğu gibi hayvanlardan yüksek verim elde etmeninde anahtarını oluşturmaktadır. Otlatma işleminin otlatma alanını iyi bilen tecrübeli çobanlarla, meraların bitki türü ve alanın topoğrafik yapısına göre yaptırılması çok önemlidir (Bilgili ve ark., 2017).

Türkiye’de birçok bölgede hayvancılıkla ilgili ankete dayalı araştırmalar yapılmasına rağmen, Iğdır ilinde göçer hayvancılık konusunda yürütülen bir çalışma bulunmamaktadır. Bundan dolayı, araştırma konusu göçerlerin eğitim durumları, sahip oldukları hayvan sayıları, bu hayvanlara ait döl verim özellikleri, sağım ve sağıcılara ait veriler, sıklıkla karşılaşılan hayvan hastalık ve parazitleri, yaylacılık uygulamaları ve problemleri ile hayvan besleme uygulamalarını ortaya koymak, canlı hayvan pazarlama, süt değerlendirme, mera ve çiftçi örgütlenme sorunlarını belirlemek amacıyla bu araştırma yürütülmüştür.

2. KAYNAK ÖZETLERİ

Direk ve ark.(2000), Konya ilinde küçükbaş hayvancılık yapan işletmelerin özelliklerini araştırdıkları çalışmada; Konya merkez ve ilçelerinde toplam 45 işletmede Akkaraman, Merinos, Kıvırcık, Akkaraman x Dağlıç, Akkaraman x Merinos melezlerinde sürü dağılımının %63,60 anaç koyun, %21,17 toklu, %13,47 kuzu %1,26 koç şeklinde belirterek, damızlık yaşı zamanının 17-20 ay, damızlıkta kalama süresinin ise, 3-3,5 yıl olarak tespit etmişlerdir.

Morkaraman ve Tuj kuzularının döl verim özelliklerinin incelendiği bir çalışmada Morkaraman ve Tuj koyunlarda döl verim özelliklerinden gebelik oranı, kuzulama oranı ve koç altı koyun başına doğan kuzu sayısına ait en küçük kareler ortalamaları sırasıyla $0,92\pm 0,08$, $0,75\pm 0,09$ ve $0,96\pm 0,10$, $0,85\pm 0,101$ olarak bulunmuştur. Gebelik oranı ve kuzulama oranına ırkın etkisi önemli ($P<0,05$), yaşı ve ananın canlı ağırlığının linear etkisini ve koç altı koyun başına doğan kuzu sayısına yaş, ırk ve ananın canlı ağırlığının linear etkisi ise önemsiz bulunmuştur (Laçın ve Aksoy, 2003).

Tarım İşletmeleri Genel Müdürlüğü Türkgeldi Tarım işletmesinde 1997-2000 yılları arasında üç yıl süreli bir araştırma kapsamında 1053 baş Türkgeldi tipi koyun ve bunlara ait kuzular kullanılarak yapılan çalışmada, koç'a verilen koyun ve doğum yapan koyun başına kuzu sayılarına ait ortalamalar sırasıyla 1,42 ve 1,51 baş olarak bulunmuştur. Türkgeldi kuzularında ortalama doğum ve sütten kesim ağırlıkları sırasıyla 3,43 ve 20,04 kg olarak saptanmıştır. Sürüde ortalama laktasyon süt verimi ile laktasyon süresi sırasıyla 100,62 kg ve 174,90 gün olarak belirlenmiştir (Özder ve ark., 2004).

Bitlis iline gelen göçerlikle küçükbaş hayvan yetiştiriciliği yapan göçer ve yarı göçer aşiretlerin nasıl hayvancılık yaptıklarının araştırıldığı bir çalışmada (Sezgin, 2006), bugüne kadar yabancı araştırmacı ve misyonerlerin siyasal amaçlar doğrultusunda hazırlamış oldukları çalışmalar ve bazı yerli araştırmacıların daha çok etnik yapı hakkındaki, siyasal ve ideolojik amaçlı çalışmaları ile siyasallaştırılan aşiret kavramının en büyük gelir kaynağı olan hayvancılık faaliyetlerinin esasen önemli bir konu olduğu vurgulanmıştır. Ayrıca, Bitlis'teki küçükbaş hayvan yetiştiriciliğinin

sürdürülebilmesi ve Bitlis iline sağlanacak ekonomik yarar bakımından göçerlikle küçükbaş hayvancılık yapan ailelerin mevcut sorunlarının çözülmesi gerekmekte olduğu önerilmiştir.

Fırat Üniversitesi Eğitim Araştırma ve Uygulama Çiftliğinde 2003 yılında döl verim özellikleri için 61 baş, 2004 yılı için döl ve süt verim özellikleri için 30 baş Kıl keçisinde yapılan çalışmada kıl keçilerinin döl, süt ve meme özellikleri arasındaki ilişki incelenmiş, kıl keçisinin 2003 ve 2004 yılları için gebelik oranları sırasıyla %93 ve %96, kısırılık için %0,6 ve %0,3 , yavru atma için %1,0 ve 0,0 oğlak verimleri için %118 ve %146, bir doğumda ortalama yavru verimleri %141 ve %151, günlük ortalama süt verimi, laktasyon süt verimi ve laktasyon süresi sırasıyla 900 gr, 146,24 kg ve 161,87 gün olarak tespit edilmiştir (Şimşek ve ark., 2006).

Yılmaz ve ark. (2006a), tarafından Norduz koyunlarında mevsimin dışında koç katmanının döl verimine ve kuzularda yaşama gücüne etkisini araştırmak amacıyla 260 baş Norduz koyun ve 9 baş Norduz koç kullanılarak yapılan çalışmada; koyunlar ilk defa normal tohumlama zamanı olan Ekim (2002 yılı) ayında koç'a verilmiştir. Bu zamandan 8 ay sonra, Temmuz (2003 yılı) ayında koyunların arasına koç katılarak kızgınlığa gelmeleri sağlanmış ve ikinci kez koç'a verilmiştir. Yapılan çalışma sonunda, döl verimi özelliklerinden östrus, doğum, tek doğum, ikiz doğum ve kuzu verim oranları ile bir doğuma düşen ortalama kuzu sayısı Ekim ayı tohumlamalarında sırasıyla %95,4 , %89,6 , %89,3, %10,7 , %99,2 ve 1,1; Temmuz ayı tohumlamalarında %54,9, %42,6, %91,3, %8,7 , %46,3 ve 1,1 olarak belirlenmiştir. Her iki ayda yapılan tohumlama zamanına ait östrus, doğum ve kuzu verim oranları arasındaki farklılıklar çok çok önemli ($P<0,001$) bulunmuştur. Ekim ve Temmuz aylarında koç katımı sonucu doğan kuzuların süttten kesimi (90. gün) yaşama gücü oranları ise sırasıyla % 94,57 ve % 94,69 olarak belirlenmiştir ($P>0,05$).

Yüzüncü Yıl Üniversitesi Veteriner Fakültesi Araştırma ve Uygulama çiftliğinde 20-21 aylık yaşa sahip, 66 baş Hamdani koyun ve 4 baş koç kullanılarak ve damızlıkta ilk defa kullanılan Hamdani koyunlarının döl verimi özelliklerinin ve kuzularının süt emme dönemindeki yaşama gücü ile büyüme performanslarının belirlenmesi için yapılan çalışmada (Yılmaz ve ark., 2006b); koyunlar, normal aşım zamanında (eylül-kasım) elde sıfat (aşım) metoduyla tohumlanmış ve ilk defa damızlıkta

kullanılmışlardır. Sonuçta, Hamdani koyunlarında östrus, gebelik, doğum, tek doğum, ikiz doğum, abort, kuzu verim oranları ve bir doğuma düşen ortalama kuzu sayısı sırasıyla %89,4 , %77,3 , %74,2 , %91,8 , %8,2 , %3,9 , %80,3 ve 1,08 olarak belirlenmiştir. Kuzuların süttten kesimdeki (90. gün) yaşama gücü oranı % 100 ve beden ağırlığı 19,75 kg olarak tespit edilmiştir. Hamdani kuzularının doğum ağırlığı, 30. ve 60. gün ağırlıkları üzerine cinsiyetin etkisi önemsiz bulunurken, doğum şeklinin etkisi önemli bulunmuştur ($P<0,001$).

Karakuş ve Aşkın (2007) tarafından, Anadolu Merinosu ve Malya koyunlarında Chrono-Gest yöntemiyle kızgınlık senkronizasyonu ve döl verimi üzerine etkisini araştırdıkları çalışmada, kızgınlıkları etkili bir şekilde denetleyerek, iki ırk içinde koyunlarının %100'ünün bir gün içerisinde kızgınlık gösterdiklerini belirlemişlerdir. Koçaltı koyunlardan bir hafta içerisinde doğuranların oranı Anadolu Merinoslarında %86,88, Malyalarda ise %84,84 olduğunu belirlemişlerdir. Doğum yapan koyunlardan bir hafta içerisinde doğuranların oranı Anadolu Merinoslarında ortalama %92,98, Malyalarda ise %92,04 olarak belirlenmiştir. Kuzulama ve kısırılık oranları Anadolu Merinoslarında sırasıyla %93,44, %6,56 ve Malya koyunlarında ise %93,94 , %6,06 olarak belirlenmiştir. Anadolu merinoslarında %56,14 tekiz, %36,84 ikiz, %7,02 üçüz doğum tespit edilirken, aynı değerler Malya koyunlarında sırasıyla %54,84, %35,48 ve %9,68 olarak belirlenmiştir. Koç altı koyun başına doğan kuzu sayısı iki ırkta sırasıyla 1,41 ve 1,45, doğuran koyun başına doğan kuzu sayısı ise 1,50 ve 1,54 olarak belirlenmiştir. Kızgınlık ve doğumların büyük ölçüde senkronize edildiği çalışmada, ayrıca döl veriminde de önemli artış sağlandığı bildirilmiştir.

Bursa ili İnegöl, Yenişehir, Karacabey ve Mustafa Kemal Paşa ilçelerinde faaliyet gösteren işletmeler içerisinde tesadüfi örnekleme yöntemi ile seçilen 47 adet işletmede yapılan çalışmada, koyunculuk faaliyetlerinin ağırlıklı olarak küçük sürülerden ve melez genotiplerden oluştuğu, koyunculuk faaliyetlerinde ekstansif sistemin ağırlıklı olarak uygulandığı ve koyunculuk faaliyetlerini yürüten işletmelerin sektördeki yeniliklerden uzak geleneksel yetiştirme sistemlerini kullandıkları, besleme, sağlık, pazarlama gibi faaliyetlerinde bireysel olarak hareket ederek yeterince ekonomik bir koyunculuk yapamadıklarını tespit etmiştir. Ayrıca, işletmelerin yetiştirici birlikleri

çatısı altında toplanamamış olduklarını bu durumun faaliyetleri olumsuz yönde etkilediği tespit edilmiştir (Dönmez, 2008).

Aydın yöresinde yetiştirilen Karya Tipi koyunlarda vücut kondisyonunun yıllık değişimini ve vücut kondisyonu ile kuzu verimi arasındaki ilişkinin incelendiği çalışmada (Özdemir, 2008), hayvan materyalini (ADÜ-GKYP) Karya Üst Sürüsünde 81 baş koyun oluşturmuş ve kuzularda doğum ağırlığı $2,90 \pm 0,05$ kg, doğum sonrası 2 aylık dönemde yaşama gücü $0,73 \pm 0,05$ olarak bulunmuştur. Kuzu doğum ağırlığına cinsiyetin ve doğum tipinin etkisi önemli olmasına rağmen kuzu yaşama gücüne cinsiyet ve doğum tipinin etkisinin olmadığı belirlenmiştir.

Yılmaz(2008), yaptığı çalışmada farklı iki zamanda kızgınlık senkronizasyonun işletme şartlarında koyunların üreme performansları üzerine etkisini araştırmak amacıyla koyunların kızgınlık döngülerini üreme mevsiminden 1,5 ay önce ve üreme mevsiminde olmak üzere, iki farklı zamana bölerek senkronize etmişlerdir. Bu çalışma, 2 yetiştirici sürüsünde her yıl 125 baş Kıvırcık koyunu ve 8 baş Sakız koçu kullanmışlardır. Toplam 365 gözlemden, ortalama gebelik, kuzulama oranı, koç altı koyun başına doğan kuzu ve gebelik üretkenliği sırasıyla; %58,7 , %54,9 , 0,86 ve 2,73 belirlemişlerdir. İşletmelere göre ortaya çıkan farklılıklar oldukça önemli bulunmuştur ($P < 0,01$). Toplam üretkenlik, laktasyon üretkenliği, doğuran koyuna göre pazarlanan kuzu sayısı ve pazarlanan kuzu ağırlığına ilişkin en-küçük kareler ortalamaları sırasıyla; 12,44 , 9,92 , 1,07 ve 30,51 kg olarak bulunmuştur. Ayrıca, 245 bas Kıvırcık x Sakız F1 melezi kuzuya ait, pazarlama ağırlığı, günlük canlı ağırlık artışı, koçaltı koyuna göre pazarlanan kuzu sayısı ve ağırlığına ilişkin ortalamalar sırasıyla, 29,10 kg, 167,48 g, 0,60 ve 17,45 kg olarak elde etmiştir. 100 gün ve pazarlama dönemi yaşama gücünü ise sırasıyla; %66,81 ve %63,57 olarak bulmuştur. Kuzularda yasama gücü için yılın etkisini çok önemli bulmuştur ($P < 0,01$).

Koyunlar, doğal yolla çok farklı yemleri otlama kabiliyetinde olduklarından, diğer çiftlik hayvanlarından daha fazla oranda kaba yem tüketmektedirler. Ülkemizde küçükbaş hayvaların toplam yem ihtiyacının %90'a yakını kaba yemlerle karşılandığı ve koyun yetiştiriciliğinde başarılı olmak için, koyun başına elde edilen canlı kuzu oranı ve pazara satış için kuzu miktarı olduğu ifade edilebilir. Bu kriterleri etkileyen faktörlerin

başında hayvanların beslenmesi olup, yem giderleri tüm üretim maliyetlerinin %60-70'ini oluşturmaktadır (Alçıçek ve Yurtman, 2009).

Damızlık Koyun ve Keçi Yetiştiriciler Birliği'ne kayıtlı (Burdur ili) koyunculuk işletmelerinin, teknik ve yapısal özelliklerinin incelenmesi için Bilginturan ve Ayhan (2009)yaptıkları çalışmada 194 koyunculuk işletme sahibiyle anket çalışması yaparak, işletme sahiplerinin yaş ortalamasını 46,74 ve eğitim durumlarını ise %90,2'si ilkokul, %7,7'si lise, %0,5'i yüksekokul, %1,5'inin okuryazar değil şeklinde belirlemiştir. İşletmelerde arazi varlığını (ortalama olarak); 39,17 dekar, il için yetiştirilen koyun genotiplerini sırasıyla Merinos (%45,6), Sakız (%30,8), Sakız melezleri (%15,2), İvesi melezleri (%6,7), Merinos melezleri (%1,1), Kıvırcık (%0,4) ve Morkaraman (%0,2) olarak tespit etmişlerdir. İşletmeler için gebelik oranını %91,57, kısırılık oranı %7,72, ikizlik oranı %27,36, kuzu ölüm oranı %7,57 şeklinde saptamışlardır. Koyunlar için günlük ortalama süt verimini ise 0,448 lt baş⁻¹ olarak belirlemiştir.

Sivas ilindeki koyunculuk işletmelerinin yapısal özelliklerini belirlemek amacıyla yapılan 330 adet koyunculuk işletmesindeki çalışmada (Gezer, 2010); işletme başına koyun sayısı ortalama 186,44 baş, koyunların yaklaşık %90'dan fazlasının Akkaraman, kalanının ise melez tiplerden oluştuğu belirlemiştir. Sivas genelinde yaylacılığın yaygın olduğu, yetiştiricilerin köylerden hariç yaylada da ağlarının bulunduğunu tespit edilmiştir. Kuzuların doğum ağırlıklarını tekiz doğan erkeklerde ortalama 4,10 kg, ikiz erkeklerde 2,39 kg, tekiz dişilerde 3,22 kg, ikiz dişilerde 2,44 kg olarak belirlenmişlerdir. Koyunların baharla birlikte meraya çıkarıldıkları ve kar yağınca kadar merada otlatıldıkları, kışın ise ağillara alınarak elde mevcut kesif yemlerle ek yemleme yapıldığını tespit etmişlerdir. İl genelinde ortalama yavru atan koyunların oranını %5,25, doğuran koyun başına kuzu sayısını ise 1,02 adet olarak bulmuşlardır. İşletmelerde damızlık seçiminde dayanıklılık, morfolojik yapı ve ırk özelliklerine bakıldığını tespit etmişlerdir. İlk defa damızlıkta kullanma yaşını erkeklerde 20,38 ay, dişilerde 17,09 ay olarak hesaplamışlar ve damızlıkta kalma süresini erkekler için 3,20 yıl, dişilerde ise 6,03 yıl olarak tespit etmişlerdir. İşletmelerin hayvancılıkla ilgili her konuda teknik bilgi aldıkları ve sağlık koruma şartlarına uyduklarını belirlemiştir.

Keçi genotiplerinde kızgınlık, gebelik, aşım performansı ve davranışları ile doğumdaki oğlak sayısı özelliklerinin karşılaştırmalı olarak Tölü ve ark. (2010) yaptıkları çalışmada, aşım da dişi fertlerin kur hareket indeksinde önemli bir ayırım tespit etmediklerini, Gökçeada tekelerinin diğer genotiplerin tekelerinden daha düşük kur hareketi indeksine ve ejekülasyonlu atlama sayısına sahip olduklarını belirlemişlerdir ($P \leq 0,05$). Malta tekeleri ile Türk Saanen genotiplerine benzer kur indeksine ve ejekülasyonlu atlama sıklığına sahip olduklarını, daha az ejekülasyonsuz atlama yaptıklarını belirlemişlerdir ($P \leq 0,05$). İlkine kızgınlık ve teke altı doğum oranlarını sırasıyla Gökçeada keçilerinde %33 ve %25, Malta keçilerinde %65 ve %42, Türk Saanen genotipinde de %96 ve %64 olarak elde etmişlerdir ($P < 0,001$). Doğumdaki keçi başına oğlak sayısı Gökçeada ve Malta genotipinde ikinci yılda önemli ölçüde artış gösterdiğini ($P \leq 0,05$), en yüksekten en düşüğe doğru sırasıyla Malta keçisi (1,9;2,4), Türk Saanen keçisi (1,9;1,8) ve Gökçeada keçisi (1,6;1,8) şeklinde gerçekleştiğini bildirmişlerdir.

Ürüşan ve Emsen (2010) ise, 2-7 yaşlı saf İvesi ($n=44$), Morkaraman ($n=40$) ve Tuj ($n=68$) ırkı koyunlar ile İvesi ($n=31$), Morkaraman ($n=4$), Tuj ($n=71$) kuzuları ve Romanov x İvesi ($n=34$), Romanov x Morkaraman ($n=43$), Romanov x Tuj ($n=9$) melezi kuzuları kullanarak, farklı doğum zamanlarında (güz-kış ve bahar-yaz) doğmuş kuzular için doğumda yardım, doğum sonrası kuzunun önce dizleri üzerine ve ayağa kalkma süresi, emme hareketi ve başarılı emiş, kuzuyu yalayarak kurutma işlemi ve analık kabiliyetini belirlemişlerdir. Kuzu doğum ağırlığı üzerine, doğum mevsimi ve doğan kuzunun ırkının etkisinin önemli ($P < 0,05$) olduğunu, yaşama gücü açısından ise erkek ve dişi kuzular arasındaki farkın istatistiksel olarak önemli olmadığını ($P > 0,05$), fakat doğum tipi açısından ise, tekiz ve ikiz kuzuların yaşama gücünün üçüz kuzulara göre daha yüksek olduğunu belirlemişlerdir ($P < 0,05$). Ayrıca erkek kuzular dişi kuzulara göre, tek doğan kuzular ikiz ve üçüz doğan kuzulara göre daha yüksek sütten kesim ağırlığına sahip olduklarını ve aralarındaki farkın önemli olduğunu bulmuşlardır ($P < 0,05$). Kuzu davranışları bakımından ise, kuzunun dizlerinin üzerine kalkma süresi, ayağa kalkma süresi ve memeye temas faktörlerinin sütten kesim ve yaşama gücü üzerine etkisinin olmadığı tespit etmişlerdir ($P > 0,05$). Kurutma süresi bakımından daha uzun zaman ayıran (30 dakika ve üzeri) anaların yavruları daha yüksek sütten kesim

ağırlığına (19,2 kg) sahip olmalarına rağmen istatistiki bir fark tespit edememişlerdir ($P>0,05$). Araştırma sonucunda, doğuma ve kuzunun emmesine müdahalenin süttan kesim ve kuzu yaşama gücünde düşüslere neden olduğunu, bu nedenle mümkün olduğunca doğuma ve doğum sonrası kuzuların bakımına müdahale edilmemesi gerektiği sonucunu bildirmişlerdir.

Göçebelikten yerleşik hayata geçen Beritan Aşireti üyelerinin Diyarbakır ili Bismil ilçesinde devlet tarafından inşa edilmiş olan konutları kullanamamaları ile ilgili yapılan araştırma sonucuna göre; konutların, kullanıcı kimliğine uygun olmadığı hipotezini doğrduğunu bildirilerek, konutların kullanıcı aidiyeti açısından amacına uygunluğunun saptanması gerektiği, konut kimliğini oluşturan öğelerin başında ise, içinde yaşayan kullanıcıların kimlikleri geldiği belirlenmiştir. Aynı çalışmada konutun bulunduğu coğrafya, kültürel oluşum, yerel gelenekler, yaşam biçimi vb. niteliklerinin karışımı konutun kimliğini tanımladığı bildirilerek, nasıl ki konut yapımı tamamlandığında “yuva” kelimesiyle direkt olarak özdeşleşemiyorsa, bir konut grubu da, orada hayatını geçirecek kişilerin yaşam şekli ve ilişkileri dikkate alınmadan, sadece fiziksel ve görsel ihtiyaçlar gözetilerek tasarlanmışsa bireylerin bir topluluğa aidiyet duygusu oluşturamayacaklarını öne sürmüşlerdir (Baran ve Yılmaz, 2011).

Demiral ve İşcan (2012), Akkaraman ırkı Kangal tipi koyunlarda kızgınlıkları senkronize ederek, sabit zamanlı vaginal suni tohumlama uygulanarak flushing'in bazı döl verim parametreleri üzerine etkinliğini inceledikleri çalışmada, 320 baş Akkaraman ırkı Kangal tipi koyun kullanmışlardır. Koyunları, vücut kondüsyon skorlarına göre, gelişi güzel olarak kontrol ve deneme grubuna bölmüşlerdir. Deneme grubundaki koyunları meraya ilaveten, tohumlama öncesine kadar flushing amacı ile dört hafta boyunca her koyun için 660 g saman, 616 g konsantre yem ve arttırılarak 450 g arpa kırması ile beslemişlerdir. İki grup da östrus senkronizasyonu için dokuz gün arayla iki kez intramuskular PGF2 α (d-kloprostenol, 0.100 mikrogram/koyun, Dalmazin®, Vetaş, Türkiye) enjeksiyonu yapmışlardır. İkinci PGF2 α enjeksiyonundan 42 saat sonra koyunları vaginal yolla suni tohumlamışlar ve tohumlama anında tüm koyunlara intramuskular yolla GnRH (0,08 mg koyun⁻¹ Buserelin Asetat, Receptal®, İntervet, Türkiye) enjeksiyonu yapmışlardır. Araştırmada gebelik oranı, ikizlik oranı ve doğuran koyun başına kuzu sayısı deneme ve kontrol gruplarında sırasıyla %27,5 , %25,0, 1,25

ve %33,75 , %20,37 , 1,2 olarak belirlenmişlerdir. Gruplar arasındaki farkın önem kontrolünde flushing'in doğum oranı ve ikizlik oranı üzerine etkisini önemsiz bulmuşlardır ($p>0,05$).

Yarı entansif sistemde yetiştirilen Menemen ve Ile de France x Akkaraman melezi koyunlarda vücut kondisyon puanlamasının döl verimi, gelişme ve ana canlı ağırlığı gibi özellikler üzerine olan etkilerini belirlemek amacıyla Kandemir ve ark. (2013) tarafından yapılan çalışmada; 132 baş Menemen (%75 Ile France ve %25 Tahirova) ile %50 Ile de France x %50 Akkaraman melezi koyunları araştırma materyali olarak kullanılmıştır. Menemen ve Ile de France x Akkaraman melezi koyunlarda kısırılık oranı, doğuran koyunda başına doğan kuzu sayısını ve koç altı koyun başına doğan kuzu sayısını sırasıyla; %2,4 ve %2,3; 1,32 ve 1,20; 0,83 ve 0,99 olarak bulunmuştur. Menemen ve Ile de France x Akkaraman melezi kuzularda ortalama doğum ve sütten kesim ağırlığı ile günlük ortalama canlı ağırlık artışı ise, sırasıyla; 3,98 ve 4,15 kg; 26,36 ve 30,16 kg; 253,8 ve 289,1 g olarak tespit edilmiştir. Karlı bir koyunculuk için bölgedeki mera durumunun ve kalitesinin dikkate alınarak işletmelerde iyi bir çiftleşme programı uygulanması gerektiğini belirtmişlerdir.

Türkiye ortalama yükseltisi fazla ve dağlık alanların geniş yer kapladığı bir ülke olduğu, kısa mesafeler arasındaki yükselti farkı fazla olduğundan, göçebe hayvancılık ve yaylacılık faaliyetleri bakımından büyük bir potansiyele sahiptir. Kırsal ekonomik düzenin zenginliklerinden biri olan göçebe hayvancılık faaliyeti ülkemizde giderek önemini kaybettiği, Göçebe hayvancılık faaliyetlerinin önemini yitirmesinde; mera alanlarının azalması ve göçebe hayvancılık faaliyetlerinin zorlu ekonomik koşullarını sürdüremeyen göçebelerin yerleşik hayata geçmesinin önemli rol oynadığı bilinmektedir. Şanlıurfa ve Diyarbakır il sınırları içerisinde yer alan Karacadağ volkanik kütlesi, günümüzde sayıları oldukça azalmış olan göçebelerin, kullandıkları az sayıda yayla alanından birisi olduğu, Karacadağ'ı yayla olarak kullanan göçebeler, kışı, iklim koşullarının daha elverişli olan güneyde, Şanlıurfa ve çevresinde geçirmektedirler. Göçebelerin yaylak ve kışlak arasında göç etmelerine bağlı olarak gelişen bu kırsal ekonomik düzen, çevresindeki alanlarda sosyal ve kültürel bakımdan derin izler de bırakmıştır(Kılıç, 2014).

Yılmaz ve ark. (2014), Denizli ve Isparta illerinde göçer küçükbaş hayvancılık yapan ailelerin hayvancılık faaliyetleri hakkında yaptıkları çalışmada, Denizli ve Isparta illerinde araştırma materyalini oluşturan işletme sahiplerinin kışın iklimin daha yumuşak olduğu yörelere göç ettiklerini, göçer koyuncuların genellikle İzmir, Aydın, Muğla gibi Güney Ege illerine göç ettiklerini ve ekonomik açıdan bakıldığında göreceli yüksek bir gelir getirmesinin yanı sıra, sosyolojik olarak da yüzyıllardır sürdürülen geleneksel bir yaşam tarzı olduğunu bildirmişlerdir. Bunun yanı sıra göçer koyunculunun birçok sorunu da beraberinde getirdiğini ve bu nedenle de bu üretim sisteminin devlet eliyle düzenlenmesi gerektiğini ifade etmişlerdir.

Niğde ilinde koyunculuk işletmelerinin mevcut durumu, yapısal özellikleri ve bu işletmelerin öncelikli sorunlarının ortaya konulması amacıyla yürütülen çalışmada 96 koyunculuk işletmesini örnek olarak almışlardır (Ceyhan ve ark., 2015). Bu işletmelerde uygulanan anket çalışmasında; koyun yetiştiren işletme sahiplerinin büyük bir kısmının (%68,8) ilkokul mezunu olduğu, koyunculuk yapma süresinin ortalama 25,7 yıl olduğunu, çoban olarak önemli oranda (%63,5) aile işgücünün kullanıldığını, koyun ırkı olarak işletmelerin %99'unda Akkaraman, %1'inde Merinos melezi koyun yetiştirildiğini, işletme başına ortalama koyun sayısının 314,5 baş olduğu bildirilmiştir. İşletme sahiplerinin %86,4'ü koyunculuyu atadan öğrendiklerini, %82,3'ü tek geçim kaynağı olduğunu, %10,4'ünün de bu işi severek yaptıkları bildirilmiştir. Ayrıca, Niğde ilinde koyunculuk işletmelerinin önemli bir kısmının (%40,6) yayla koyunculugu, diğerlerinin yerleşik + yayla (%19,8), yerleşik (%38,6) ve sadece göçer koyunculuk (%1,0) yaptıklarını belirlenmiştir. Bununla birlikte işletmelerin %97,9'unun Damızlık Koyun Keçi Yetiştiricileri Birliğine üye oldukları ve yetiştiricilerin öncelikli sorun olarak, yem fiyatlarındaki pahalılık ile meraların yetersiz ve kalitesiz olmasını bildirdiklerini, koyunculunun kârlı olabilmesi için pazar fiyatlarının artması, mera ıslahı, yem bitkileri ekiliş alanının artırılması ve sürünün genetik ıslahının yapılması gerektiği ifade edilmiştir.

Morkaraman koyun ırkında yapılmış araştırmaların sonuçlarını araştırmak ve ortaya çıkan sonuçları değerlendirmek amacıyla Kayalık ve Bingöl (2015) tarafından yapılan çalışmada, Morkaraman ırkının koyun varlığımızın % 21,5'ini oluşturduğunu, Sivas ve Malatya illerinin doğusundan Kars ve Van'a kadar olan geniş bir bölgede

yetiştirildiğini bildirilmiştir. Ancak daha çok Erzurum, Van, Ağrı, Kars ve Muş illerinde yaygın olduğunu bildirerek, Doğu Anadolu bölgesi koyun varlığı Türkiye koyun varlığının % 30,6'sını oluşturduğunu tespit edilmiştir. Doğu Anadolu bölgesi koyun varlığının% 61,1'ini Morkaraman ırkı koyunlardan oluştuğu bildirilerek, Morkaraman koyun ırkının genel olarak koç katımı Eylül ve Ekim; doğumu Şubat ve Mart aylarında gerçekleştiği tespit edilmiştir. Kuzuların 2-3 aylık yaşa geldiklerinde süttten kesildikten sonra koyunlarda sağım süreci başladığını, yaklaşık 2-3 ay süre sağım yapıldığını belirlenmiştir. Morkaraman koyunlarının bazı temel verim özelliklerine ilişkin olarak ise, ortalama değerlerin; ağırlık 55 kg, kuyruk ağırlığı 4 kg, laktasyon süt verimi 55, 1 kg, laktasyon süresi 145 gün, ikiz doğum oranı % 5 ve yapağı verimi 2 kg'dır. Morfolojik özelliklerin ise, cidago yüksekliği 70 cm, sırt yüksekliği 68 cm, sağrı yüksekliği 69 cm, vücut uzunluğu 65 cm, göğüs genişliği 18 cm, ön sağrı genişliği 18,5 cm, orta sağrı genişliği 21 cm, ön incik çevresi 7.4 cm, arka incik çevresi 9 cm, bacak yüksekliği 38,7 cm, baş uzunluğu ve genişliği 22,4 cm, ve 12,5 cm ve kulak uzunluğu 14,7 cm, günlük canlı ağırlık artışı 220 g, günlük kaba ve kesif yem tüketimi 5,5 kg, 1 kg canlı ağırlık artışı için yem tüketimi 6 kg, karkas ağırlığı 30 kg, karkas randımanı % 50, but ağırlığı 2,2 kg, sırt-bel ağırlığı 1,5 kg, ön kısım ve boyun ağırlığı 6,4 kg olarak bulunduğunu belirtmişlerdir. Morkaraman ırkı koyunlarının ülkemiz koyun varlığı içerisinde önemli bir yeri olduğuna dikkat çekilerek, ırkın verimlerinin ıslahına yönelik bilimsel araştırmaların sürdürülmesi gerektiği vurgulanmıştır.

Özdemir ve ark. (2015), tarafında ise Bingöl ili küçükbaş hayvan yetiştiriciliğinin yapısal durumu ve geliştirme olanaklarını belirlemek ve sorunlarını saptamak için gerçekleştirilen çalışmada 119 yetiştirici ile anket çalışması yürütülmüş ve ankete katılan çiftçiler aşım döneminde %95,68 oranında “serbest koç ve teke katımı” ve %3,4 oranında “elde koç ve teke katımı” yöntemini kullandıklarını ve %96,6 oranında da damızlık hayvanlarını kendi işletmelerinden temin ettiklerini ifade ettiklerini bildirmişlerdir. Koç ve teke katım döneminde, erkek hayvanlara ek yemlemenin %56,8 oranında yapıldığını, dişi hayvanlarda ise bu uygulamanın %1,8 gibi oldukça düşük bir oranda yapıldığını belirterek, yetiştiricilerin koç ve teke katımında aynı ırkı aynı ırkla çiftleştirmeye, hayvanların vücut yapısı ile düşük verimli ve hasta hayvanları sürüden ayırmaya önem verdiklerini ve hayvanların damızlıkta kalma süresi

ve damızlıkta ilk kullanma yaşına dikkat ettikleri cevabını elde etmişlerdir. “Koç ve teke katımı döneminde karşılaştığımız en önemli sorun nedir?” sorusunu da yetiştiricilerin damızlık için koç/teke bulunamaması ve döl tutmama sorunu şeklinde yanıtladıklarını belirtmişlerdir.

Hayvan beslemede ve yetiştiriciliği için en uygun performansın elde edilebilmesi ve kaliteli ürünler sağlanması için beslenme davranışlarının dikkatle incelenmesi gerekmektedir. Hayvan türleri arasında otlama davranışı bakımından bazı farklılıklar bulunur. Bu farklılıklar hayvanların sindirim sisteminin anatomik yapısı, soy farklılığı ve çevresel faktörlerine adaptasyonla alakalıdır. Otlama davranışı merada beslenen hayvanların sürüler halinde yaptıkları sosyal bir harekettir. Merada beslenen koyunlar ve keçiler otlamayı gün içinde belli zamanlarda yapmaktadırlar (Çavuşoğlu ve Akyürek, 2017).

Konar-göçerlerin hareketleri, nüfusun arttığı ve daha önemlisi devlet otoritesinin zayıfladığı dönemlerde, yerleşik köylünün yerini yurdunu terk etmesi için önemli bir sebep olmuştur. Nüfusun az olduğu ve tarım alanının görece geniş olduğu ilk devirlerde, devlet otoritesi de güçlü olduğundan, konar-göçerlerin hareketleri bir sıkıntı oluşturmazken, daha sonraki dönemlerde durum farklılaşmıştır. Nüfusun artması, yerleşme dokusunun yoğunlaşması, tarım alanlarının yetersiz kalması ve devlet otoritesinin güç kaybetmesi ile konar-göçerler rahat ve kendi başlarına buyruk hareketler yapmaya başlamışlardır. Yerleşik nüfusun ekilen alanlarına zarar verdikleri gibi insanların canlarına kast etme ve hatta eşkıyalık yapma gibi kanun dışı işlere de başlamışlardır. Dolayısıyla yerleşik köylü bu sıkıntılar ile mücadele etmektense, kolay olanı tercih ederek yerini yurdunu terk etmişlerdir (Demir, 2017).

Şanlıurfa İli koyunculuk işletmelerinin demografik özelliklerini ve koyunculuk faaliyeti ile ilgili sorunlarını belirlemek amacıyla 127 adet koyunculuk işletmesiyle anket çalışması yapılmıştır (Karadaş, 2017). Çalışmada anketlerden elde edilen verilerin değerlendirilmesi sonunda işletmecilerin ortalama yaşının 48 ve hayvancılık tecrübelerinin 29 yıl olduğu tespit edilmiştir. Her işletmede Erkek İş Birimi (EİB) cinsinden ortalama nüfus 5,39 ve işletmecilerin %15,7 sinin okuryazarlığı olmayıp %74,8'i ilkökul seviyesinde eğitime sahip oldukları ve işletmelerde ortalama 39,6 dekar alanda 2,43 adet parselde buğday, arpa ve mercimek üretimi yapıldığını belirlenmiştir.

Tamamı herhangi bir tarımsal örgüte üye olmayan işletmecilerin, %85 i koyunculuktan elde ettiği ürünleri aracılar vasıtası ile pazarlamakta olduklarını ve koyuncululuğu olumsuz yönde etkileyen faktörlerden önemlilerinin yem fiyatlarının yüksek olması, hayvanların içme suyu temini zorluğu ve yem bitkileri üretiminde karşılaşılan sorunlar olduğunu bildirmiştir.

Koyunlarda solunum sistemi hastalıkları dünyada çok yaygın olarak ortaya çıkmakta ve çok önemli ekonomik kayıplar vermektedir. Etiyolojisine bakılmaksızın koyunlarda solunum sistemi enfeksiyonları tüm hastalıkların %5,6'sını teşkil etmektedir. Koyunlarda solunum sistemi hastalıkları alt ve üst solunum yolları hastalıkları olarak iki kısımdan oluşur. Rhinitis, laringeal kondritis, nazal miyasis, nazal yabancı cisimler ve nazal tümörler üst solunum sistemi hastalıklarını; akut bakteriyel (pasteurella, mycoplasma) ve viral (parainfluenza) pnömoniler, akciğer apseleri (tüberküloz, kazeöz lenfadenitis) kronik viral hastalıklar (maedi-visna, jaagsiekte) ve paraziter pnömoni alt solun sistemi hastalıklarını teşkil eder. Bu hastalıkların erken dönemde hızlı ve spesifik tanısı kayıpların azaltılmasında çok etkili olmaktadır (Kennerman, 2017).

Koyun yetiştiriciliği Türkiye'de yaygın bir şekilde yapılmakta ve koyunculuk sektörü Türkiye ekonomisinde önemli bir yer tutmaktadır. Fakat bu hayvanlardan yeterince verim alınabildiğini söylemek doğru değildir. Koyunlardaki hastalıklar sürü sağlığını ve hayvan başına elde edilen verimi etkileyen en önemli sebeplerden biridir. Bu açıdan paraziter hastalıklar özellikle mera yetiştiriciliğinde koyunların sağlığını ve verimi tehdit eden çok önemli problemdir. Meraları, iklimi ve coğrafik yapısı bakımından Türkiye'nin hemen hemen her bölgesi parazitlerin yaşamlarını sürdürebilmeleri için oldukça iyi bir ortamdır. Hali hazırda ülkemizde yapılan epidemiyolojik çalışmalar parazitlerin hem tür çeşitliliğinin fazla, hem de yaygınlığının oldukça yüksek olduğunu göstermektedir. Hayvanlardaki enfeksiyonlar genellikle subklinik olarak veya gizli seyretmekte olup, çoğunlukla fark edilememektedir. Bu nedenle paraziter hastalıklar koyunculuk sektöründe her yıl milyonlarca Türk Lirası kaybına sebep olmaktadır. Ayrıca, gerek veteriner hekimler gerekse yetiştiriciler paraziter hastalıkların öneminin ve ortaya çıkan kayıpların farkında değildirler (Şenlik, 2017).

Gün geçtikçe sayıları azalan göçerlerin varlıklarının devam ettirilmesi yalnız bir ekonomik zorunluluk değil, kültürel devamlılığın sürdürülmesi için de zorunlu bir durumdur. Kırsal arazileri verimli şekilde kullanan bu insanlar, ülkenin hem kullanım dışı alanlarını kullanıma kazandırmakta hem de binlerce yıldır süregelen bir yaşam şeklini ve kültürünü devam ettirmektedir. Göçerlerin göç yolları belli güzergâhlardan geçer. Bu güzergâhlarda yörüklerin yürümesi sağlanmalı, bu yürüyüş teşvik edilmelidir. Çünkü bu insanlar uzun yıllardan beri devam ettikleri mevcut ekonomik faaliyet ile hem ülkenin az kullanılan alanlarını değerlendirmekte hem de belli bir istihdam sağlamaktadırlar. Bu nedenle yörüklerin göç yolları korunmalı, sadece 45-60 gün 400-450 km süren yürüyüşleri sırasında hayvanları için kullandıkları otlak alanları da iyi şekilde belirlenmelidir. Sonuç olarak, yazlak yurtları göçerlerin mülkiyetine değil ama hizmetine sunulmalı, göç güzergâhları güvence altına alınmalı ve kışlaklar içinde yer gösterilmelidir (Yılmaz ve Coşgun, 2017).

Hakkâri ili koyunculuk işletmelerinin demografik özellikleri, koyunculuk faaliyeti ile ilgili problemleri ve çözüm önerilerinin belirlenmesi amacıyla Karadağ (2018) tarafından yapılan çalışmada, üreticilerin yaş ortalamasının 49 ve koyunculuk tecrübesinin 27 yıl olduğu belirlenmiştir. İşletme başına nüfus ortalaması 10,21 kişidir. Üreticilerin %9,7'si okuryazar olmayıp %64,7'si ilkokul mezunudur. İşletme başına ortalama 14 dekar alanda buğday, yonca ve bostan üretimi yapıldığını, işletmelerde koyun sütü satışı bulunmamakta olduğunu, elde edilen süt yağ, yoğurt, peynir ve ayranı dönüştürülerek araçlar vasıtası ile pazarlandığını vurgulanmıştır. Girdi fiyatlarının yüksek olduğu, sulama sorunu ve yem bitkileri üretiminin yetersiz olduğu, bölge koyunculuk işletmelerinin sorunlarının çözümü için yem bitkileri üretiminin ve girdi desteğinin artırılması gerektiğini, sulama sorununun çözülmesi, sınır güvenliğinin sağlanarak kaçak et ve canlı hayvan girişinin önlenmesi ile bölgeye yönelik küçükbaş hayvancılık politikalarının oluşturulması önerilmiştir.

3. MATERYAL ve METOT

3.1. Materyal

Bu çalışmanın materyalini Iğdır ilinde göçer hayvancılıkla hayvancılık faaliyetini sürdüren, 2016 yılında faaliyet gösteren, Damızlık Koyun-Keçi Yetiştiricileri Birliği'ne kayıtlı ve devlet teşviklerinden faydalanan 2363 işletme sahipleri içerisinde örneklem yöntemiyle seçilen 174 kişi ile yapılan anket çalışmasından oluşmaktadır.

3.2. Metot

Anket yapılacak işletme sahiplerinin belirlenmesinde Damızlık Koyun-Keçi Yetiştiricileri Birliği kayıtları esas alınarak, 2016 yılında 2363 işletme sahibinin teşviklerden faydalandığı (teşvik verilen koyun sayısı 205.000 baş) belirlenmiştir. Bu nedenle örnek büyüklüğünün belirlenmesinde bu bilgiler dikkate alınarak Güneş ve Arıkan (1988) tarafından kullanılan aşağıdaki "Denklem 3.1" kullanılmıştır.

$$n = \frac{NS^2}{(N-1).D^2 + S^2} \quad (3.1)$$

Bu formülde yer alan;

n: Popülasyonu temsil edecek işletme sayısını,

N: Popülasyondaki toplam işletme sayısını (2363),

S: Popülasyonun standart sapması (107,168),

D: Düzeltme faktörünü ifade etmektedir.

Düzeltme faktörü $(D)=(E/t)^2$ iken $D=(12,9/1,6445)$ formülünde t katsayısı %90 güven sınırları için 1,6445 olarak, E, ise hata terimi olup (12,9), ilgili büyüklük grubu ortalamasının %10'udur.

N=2363

$\bar{x}=129,132$

S=107,168

$$n = \frac{2363.(107,168)^2}{(2363-1).(12,9/1,6445)^2 + (3047)^2} = 174 \text{ olarak bulunmuştur.}$$

Elde edilen verilerin değerlendirilmesinde ise, veriler için anket yoluyla gerekse kurum bilgilerinden yararlanılarak elde edilen bilgiler excel hesap tablosu programı yardımıyla düzenlenerek analize hazır hale getirilmiştir. Sayılarak iki boyutlu tablolar şeklinde özetlenebilen özelliklerde bulgular sayı ve yüzdelik şeklinde ifade edilecek ve analitik değerlendirmelerde χ^2 (Ki-Kare) testi kullanılmıştır (Yıldız ve Bircan 1991).

Anket sonuçlarına göre elde edilen veriler Morkaraman koyunlarının döl verimi için Kaymakçı ve Sönmez (1996) ve Bingöl ve Aygün (2013) bildirişlerindeki dl verim özellikleri için belirtilen yöntemlere ve hesaplamalara göre yapılmıştır. Excel formatında hazırlanan veriler SPSS 22.0 paket programında istatistiksek olarak değerlendirilmiştir.

4. BULGULAR ve TARTIŞMA

Iğdır Ovası ve çevresi “mikroklima” alanı içine dahil olması nedeniyle bölgede Akdeniz iklimine yakın karasal iklim şartları, yüksek kesimlerde de yarı nemli soğuk iklim şartları hakimiyet sürmektedir. Büyük ve Küçük Ağrı Dağları’nın kuzey ve kuzeydoğu eteklerinde, Aralık ilçesi dolaylarında kumcul bitkiler yaygın olarak görülür. Büyük Ağrı Dağı’nın kuzey kesimlerinde geniş yer kaplayan ve yer yer alüvyonlar üzerine kadar akmış bulunan genç bazalt örtüsü üzerinde çok fakir bir bitki örtüsünün varlığı dikkati çeker. Yine adı geçen dağların kuzey yamaçlarında huş ve titrek ağaççıklarına rastlanır. Iğdır ilinde insanların büyük çoğunluğunun gelir kaynağının başında temel kaynak tarımdır. Ancak, endüstri alanı yeterince gelişmiş değildir. Iğdır ilinde tarım sektöründeki istihdam oranı %54 iken, Türkiye (%23,6) ortalamasının çok üstündedir (TUİK, 2013).

Başarılı bir hayvancılık için yetiştiricilerin eğitim seviyeleri önemlidir. Konu ile ilgili olarak Iğdır ilinde göçer hayvancılıkla geçimini sağlayan kişilerin eğitim durumları sorgulanmış ve alınan bilgiler Çizelge 4.1’de özetlenmiştir. Yapılan istatistiksel değerlendirmede ilçeler arasında farklılığın olmadığı anlaşılmıştır ($p>0,05$).

Çizelge 4.1. Göçer yetiştiricilerin ilçelere göre eğitim seviyeleri

İlçeler	Eğitim Durumu						
	Yok	İlkokul	Ortaokul	Lise	Ön Lisans+	Toplam	
Merkez	n	22	45	6	8	5	86
	%	25,6	52,3	7,0	9,3	5,8	100,0
Karakoyunlu	n	7	15	7	4	1	34
	%	20,6	44,1	20,6	11,8	2,9	100,0
Aralık	n	11	22	3	4	1	41
	%	26,8	53,7	7,3	9,8	2,4	100,0
Tuzluca	n	4	7	2	0	0	13
	%	30,8	53,8	15,4	0,0	0,0	100,0
Genel	n	44	89	18	16	7	174
	%	25,2	51,1	10,3	9,2	4,0	100,0

$\chi^2=11,125$; $P>0,05$

Yapılan değerlendirmede (Çizelge 4.1), yetiştiricilerin %25,2'sinin okur-yazar olmadığı ve çoğunlukla İlkokul seviyesinde (%51,1) eğitime sahip oldukları belirlenmiştir. Genel olarak değerlendirildiğinde ise yetiştiricilerin %74,8'inin bir eğitim seviyesine sahip oldukları tespit edilmiştir.

şanlıurfa ilinde 127 adet koyunculuk işletmesinde yapılan bir çalışmada yetiştiricilerin %15,7 sinin okur-yazar olmadığını ve %74,8'inin ilkokul seviyesinde eğitime sahip olduğunu tespit edilmiştir (Karadaş, 2017). Bu alışma ile, Iğdir ili ile şanlıurfa ili koyun yetiştiricileri eğitim durumları karşılaştırıldığında aynı eğitim seviyesine sahip oldukları belirlenmiştir.

Ceyhan ve ark. (2015), Niğde ilinde koyunculuk işletmelerinin mevcut durumu, yapısal özellikleri ve bu işletmelerin öncelikli sorunlarının ortaya konulması amacıyla 96 koyunculuk işletmesinde yürüttükleri çalışmada ise, koyun yetiştiren işletme sahiplerinin büyük bir kısmının (%68,8) ilkokul mezunu olduğu, koyunculuk yapma süresinin ortalama 25,7 yıl olduğu, oban olarak önemli oranda (%63,5) aile işgücünün kullanıldığını bildirmişlerdir.

Yılmaz(2005) tarafından yapılan bir çalışmada da Erzurum ilinde yetiştiricilerin genel olarak %97,6'sının okur-yazar olduğu belirlenmiştir.

Bilginturan ve Ayhan (2009), tarafından ise Burdur İli Damızlık Koyun ve Keçi Yetiştiriciler Birliği'ne kayıtlı koyunculuk işletmelerinde yetiştiricilerin %90,2'si ilkokul, %7,7'si lise, %0,5'i yüksekokul, %1,5'inin okuryazar olmadığı belirlenmiştir.

Karlı bir hayvancılık için yem giderlerinin az olması istenir. Bu amaçla yetiştiricilerin arazi varlıkları incelenmiş ve Çizelge 4.2'de özetlenmiştir. Toplam arazi varlığı bakımından işletmeler arasında farklılık gözlemlenmemiş olmasına rağmen, daha bilinçli ve profesyonel çalışan işletmelerde silajlık mısır ekimi önemli ($P<0.001$) bulunmuştur.

Çizelge 4.2. İşletmeler bazında arazi varlığı ve ekim miktarları

Arazi Varlıkları	N	\bar{x}	$s_{\bar{x}}$	Minimum	Maksimum	F	P
Toplam arazi (dekar)	174	155,32	55,19	0	6450	0,470	P>0,05
Kuru arazi (dekar)	174	14,05	2,78	0	280	1,883	P<0,01
Sulu arazi (dekar)	174	39,58	4,84	0	450	0,716	P>0,05
Yem bitkisi (dekar)	174	29,30	3,28	0	298	0,608	P>0,05
Silajlık mısır (dekar)	174	1,84	0,72	0	100	7,817	P<0,001
Çayır-mera (dekar)	174	9,74	2,45	0	350	0,882	P>0,05
Hububat (dekar)	174	12,52	1,89	0	130	0,939	P>0,05

Buna göre, işletmelerin ortalama olarak; toplam arazi varlığı 155,32±55,19 dekar olup, kuru arazi, sulu arazi, yem bitkileri ekilişi, silajlık mısır, çayır-mera ve hububat ekim alanları sırasıyla 14,05±7,78 , 39,58±4,84 , 29,30±3,28 , 1,84±0,72 , 9,74±2,45 ve 12,52±1,89 dekar olarak tespit edilmiştir.

Erzurum ilinde Yılmaz(2005) tarafından yapılan bir çalışmada işletme başına düşen toplam arazi varlığı ortalaması ithal düve getiren ve kooperatif işletmelerinde sırasıyla 590 ve 136 dekar, ortanca değerleri ise 100'er dekadır. Sulu arazi miktarına ait ortanca değerler ise aynı sıraya göre 35 ve 20 da, kuru arazi miktarına ait değerler ise 20 ve 30 da olduğu bildirilmiştir. Aynı çalışmada, İthal düve (İD) işletmelerinde işlenen araziler daha fazla oranda yem bitkisi ekimine tahsis edildiğini (%34,0) Kooperatif (K) işletmelerinde bu oranın %16,4olarak belirlenmiştir. İD işletmelerinde %60,8'i, K işletmelerinde %73,4 ü tahıl tarımına ayrıldığını, İD işletme arazilerininin %28,3 oranında yonca + korunga yem bitkileri ekildiğini, %3,6 oranında ise silajlık mısır; bu oranları K işletmelerinde sadece %13,2 ve %0,2'olduğunu belirtmiştir. Aynı çalışmada, işletmelerin Büyükbaş Hayvan Birimine (BBHB) düşen arazi miktarı birbirine oldukça yakın (İD= 9,1- K=10,5) ve ortalama 9,7 dekar, ancak BBHB düşen yem bitkisi ekim alanı İD işletmelerinde 3,1 iken, K işletmelerinde genel ortalamaya göre %32,0 daha az olmak üzere 1,7 dekar olarak tespit edilmiştir.

Karadaş (2017) ise, Şanlıurfa ilinde 127 koyunculuk işletmesinde ise, yetiştiricilerin ortalama 39,6 dekarlık arazide, ortalama 2,43 adet parselde buğday, arpa ve mercimek üretimi yaptıklarını belirtmiştir. Şanlıurfa için elde edilen ortalama arazi miktarı bu çalışmada elde edilen miktardan çok yüksek bulunmuştur.

Burdur İli Damızlık Koyun ve Keçi Yetiştiriciler Birliği'ne kayıtlı 194 adet koyunculuk işletmelerinde yapılan bir başka anket çalışmada ise, yetiştiricilerin Ortalama arazi varlığı 39,17 dekar olarak bildirilmiştir (Bilginturan ve Ayhan, 2009).

Yetiştiriciler yaylalara gidildiğinde kiralanan yaylalar kendilerine ait olduğunda ikizlik oranının yüksek olduğunu ve toplu kiralamalarda ise düşük olduğunu ifade etmişlerdir. Toplu kiralamalarının sebebi yayla kiralarının düşük olmasını sağlamak içindir. Ancak bu durumda mera kapasitesinin üzerinde bir hayvan popülasyonu olduğundan yem miktarı azalmaktadır. İşletmeler bazında döl verimi ve yaşama gücüne ait bilgiler incelenerek; ikiz doğum, ölü doğum, yavru atma, kısır kalma, doğum sonrası ilk ay içinde ölenlerin oranı ve anaç koyun ölüm oranları tespit edilmiştir (Çizelge 4.3).

Çizelge 4.3. İşletmeler bazında döl verimi ve yaşama gücüne ait bilgiler

Döl verim özellikleri	Sonuç (%)
Kısırlık oranı (%) = Kısır koyun sayısı/Koçaltı koyun sayısı (2152 baş / 47443 baş)	4,54
Yavru atma oranı (%) = Yavru atan koyun sayısı/Koçaltı koyun sayısı (2064 baş / 47443 baş)	4,35
Doğum oranı (%) = Doğuran koyun sayısı/Koçaltı koyun sayısı (42815 baş / 47443 baş)	90,25
Gebelik oranı (%) = Gebe kalan koyun sayısı/Koçaltı koyun sayısı (45290 baş / 47443 baş)	95,46
İkizlik oranı (%) = İkiz doğuran koyun sayısı / Doğuran koyun sayısı 5222 baş / 42815 baş)	12,20
Koç altı koyun başına düşen kuzu sayısı = Doğan kuzu sayısı/Koçaltı koyun sayısı (47397 baş / 47443 baş)	0,99
Doğuran koyun başına düşen kuzu sayısı = Doğan kuzu sayısı/Doğuran koyun sayısı (47397 baş / 42815 baş)	1,11
Doğum sonrası bir ay içinde kuzu ölüm oranı (%) =Ölen kuzu sayısı/Doğan kuzu sayısı (2311 baş / 47397 baş)	4,88
Anaç koyun ölüm oranı (%) = İşletmede ölen anaç koyun sayısı/İşletmedeki toplam anaç koyun sayısı (809 baş / 60253 baş)	1,34

Anket yapılan bu çalışmada ortalama doğum oranı %90,25 olarak, kısırılık oranı %4,54 olarak, ikizlik oranı %12,20 olarak, yavru atma oranı %4,35 olarak, koçaltı

koyun başına düşen kuzu sayısı 0,99 baş olarak, doğuran koyun başına kuzu sayısı 1.11 baş olarak, doğum sonrası bir ay içinde ölen kuzu oranı %4,88 ve bir yıl içerisinde ölen anaç koyun oranı %1,34 olarak tespit edilmiştir.

Bilginturan ve Ayhan (2009), tarafından yapılan çalışmada, Burdur İli Damızlık Koyun ve Keçi Yetiştiriciler Birliği'ne kayıtlı koyunculuk işletmelerinde yetiştiricilerin Ortalama işletmelerde gebelik oranı %91,57, kısırılık oranı %7,72, ikizlik oranı %27,36, kuzu ölüm oranı %7,57 olarak saptanmıştır.

Bingöl ve Aygün (2013), tarafından ise Karakaş koyunlarında döl verim özelliklerinden, kısırılık oranı, doğum oranı, ikizlik oranı, yavru atma oranı, gebelik oranı, koç altı koyun başına kuzu sayısı, doğuran koyun başına kuzu sayısı ve gebelik etkenliği değerleri sırasıyla %4,48 , %86,57 , %13,79 , %8,96 , %95,53 , 0,96 , 1,10 ve 7,63 kg olarak bulunmuştur.

Gezer (2010), tarafından Sivas ilindeki koyunculuk işletmelerinin yapısal özelliklerini belirlemek amacıyla yapılan 330 adet koyunculuk işletmesindeki çalışmada, işletme başına koyun sayısı ortalama 186,44 baş, il genelinde ortalama yavru atan koyunların %5,25 oranında olduğunu ve doğuran koyun başına kuzu sayısını ise 1,02 adet olarak bildirmişlerdir. Ayrıca, işletmelerde yetiştiricilerin damızlık seçiminde; dayanıklılık, morfolojik yapı ve ırk özelliklerine göre seçim yaptıklarını bildirmişlerdir. Aynı çalışmada, ilk defa damızlıkta kullanma yaşını erkeklerde 20,38 ay, dişilerde ise 17,09 ay olarak tespit etmişlerdir. Bununla birlikte, koyunların damızlıkta kalma süresini erkeklerde 3,20 yıl, dişilerde ise 6,03 yıl olarak belirtmişlerdir.

Van ilinde yapılan bir çalışmada (Yılmaz ve ark., 2006a) Norduz koyunlarında 260 baş koyun ve 9 baş koç kullandıkları çalışmada Ekim ayında koç katımı sonunda, döl verimi özelliklerinden östrus, doğum, tek doğum, ikiz doğum ve kuzu verim oranları ile bir doğuma düşen ortalama kuzu sayısını sırasıyla %95,4 , %89,6 , %89,3 , %10,7 , %99,2 ve 1,1 olarak elde etmişlerdir. Niğde ilinde 96 koyunculuk işletmesinde yürütülen bir başka çalışmada (Ceyhan ve ark., 2015) da işletme başına ortalama koyun sayısının 314,5 baş olduğunu belirlemişlerdir.

Yaylaların ovalara göre daha soğuk olduğu bilinmektedir. Koyunlar poliöstrus özelliği sahip olduklarından sıcaklığın kızgınlık üzerine etkili olduğu bilinen bir

faktördür. Bu nedenle yaylalarda koyunlar daha erken kızgınlığa gelirler. Serbest aşım uygulayan yetiştiriciler yaylalarda koçları koyunlara katarak, dönüşe geçerler meralara ve ovalara inildiğinde koç katım işlemi tamamlanmış olur. İlçelere ve aylara göre, küçükbaş hayvanlarda koç katım zamanı Çizelge 4.4’de özetlenmiştir.

Çizelge 4.4.İşletmelerde koç katım zamanına ait bilgiler

İlçeler		Koç katım zamanı		Toplam
		Ağustos ayı	Eylül ayı	
Merkez	n	20	67	87
	%	22,9	77,0	100,0
Karakoyunlu	n	2	31	33
	%	6,1	93,9	100,0
Aralık	n	5	36	41
	%	12,2	87,8	100,0
Tuzluca	n	4	9	13
	%	30,8	69,2	100,0
Genel	n	31	143	174
	%	17,8	82,2	100,0

$\chi^2=10,844$; $P>0,05$

Iğdır ilinde göçer hayvancılık ile geçimini sağlayan işletmelerde koç katımının en fazla eylül ayında meydana geldiği (%82,2), ikinci olarak ise, Ağustos ayı (%17,8) koç katımının en fazla olduğu aydır. İlçeler dikkate alındığında koç katımı açısından bir farklılığın olmadığı ($P>0,05$) belirlenmiştir. Koç katımı ikizlik oranının artırılması ve kısırılığın azaltılması için süresi, zamanı ve miktarı çok önemlidir. Yaylalarda ve meralarda koç katıldığı zaman gece hayvanları otlatmak gerekmektedir. Aksi takdirde hayvanlar uzun süre yatırıldığında kızgınlıklar kaçırılmış olur ve kısır koyun sayısının oranın sürüde artmasına sebep olabilir.

Yılmaz ve ark. (2006a), Van ilinde yaptıkları çalışmada, Ekim ayında yapılan koç katımından, Temmuz ayındaki koç katımından daha fazla yavru aldıklarını bildirmişlerdir. Anket yapılan Iğdır ilinde bu çalışmada yetiştiricilerin 29 Ekim günü gelenek olarak koç katımı yaptıklarını belirterek, bu geleneğin bozulduğunu şimdi

Ağustos ve Eylül aylarında koç katımı eğiliminin arttığını belirtmektedirler (Çizelge 4.5).

İşletmelerdeki sağım ve sağımcı durumu; sağım yapılmaması, ev halkından kadın, ev halkından kadın + dışarıdan işçi şeklinde değerlendirilmiştir. Elde edilen bilgiler Çizelge 4.5'te özetlenmiştir.

Çizelge 4.5. İşletmeler bazında sağım ve sağımcı bilgileri

İlçeler	Sağımcı kişi			Toplam
	Sağım yok	Kadın	Kadın+İşçi	
Merkez	n	8	77	87
	%	9,2	88,5	100,0
Karakoyunlu	n	2	29	33
	%	6,1	87,9	100,0
Aralık	n	3	36	41
	%	7,3	87,8	100,0
Tuzluca	n	2	9	13
	%	15,4	69,2	100,0
Genel	n	15	151	174
	%	8,6	86,8	100,0

$\chi^2=6,006$; $P<0,05$

Göçer hayvancılık yapan işletmelerde %8,6 oranında hiç sağım yapılmaz iken genel olarak ele alındığında %91,4'ünde sağım yapılmaktadır. Sağımı genellikle %86,8 oranında ev halkından kadınların, %4,6 oranında ise ev halkından kadınların yanında işçilerinde yaptığı belirlenmiştir. İşletmelerde sağım şekli %100 elle yapılmaktadır.

Ceyhan ve ark. (2015), Niğde ilinde Akkaraman koyunlarda toplam 96 koyunculuk işletmesinde belirledikleri %63,5 oranında aile işgücünden yararlanılma oranını, yaptığımız çalışmada aile işgücü kullanımı (%86,8) bakımından düşük bulunmuştur. Sağım genellikle aile bireyleri (%96,4) tarafından yapılırken, bazı işletmelerde çoban ya da sağımcı (%3,6) şeklinde, sağımı %43,4'ü kadın-erkek beraber, %30,1'i sadece kadınlar ve %26,5'i de sadece erkekler tarafında yapıldığını bildirmişlerdir.

Şekil 4.1. Yayılda göçerler çobanlarla birlikte sağım esnasında

Göçer hayvancılık yapan işletmeler genellikle uygulamada hayvanlar doğumlarını yaptıktan sonra kuzu ve oğlakları yaklaşık altı ay boyunca annelerini emzirmekte, daha sonra da 2-3 ay gibi bir zamanda sütleri sağıarak, peynir, tereyağı ve lor gibi ürünlere işlemektedirler (Çizelge 4.6).

Çizelge 4.6.Sürü yönetiminde bazı uygulamalar ve verimler

Uygulama	İlçeler	N	\bar{x}	$s_{\bar{x}}$	Minimum	Maksimum	F/P
Koyun sağma süresi (gün)	Merkez	87	55,57	3,07	0	120	F=1,180 P>0,05
	Karakoyunlu	33	65,15	4,02	0	90	
	Aralık	41	61,10	3,49	0	90	
	Tuzluca	13	60,00	8,32	0	90	
	Genel	174	59,02	2,00	0	120	
Kuzu emme süresi (gün)	Merkez	87	148,57	2,28	122	213	F=0,445 P>0,05
	Karakoyunlu	33	147,49	3,56	122	213	
	Aralık	41	145,42	2,46	122	182	
	Tuzluca	13	142,69	7,92	91	182	
	Genel	174	147,18	1,55	91	213	
Koyun günlük süt verimi (gr/gün)	Merkez	87	228,16	15,42	0	500	F=1,738 P>0,05
	Karakoyunlu	33	242,42	20,31	0	450	
	Aralık	41	272,56	18,43	0	500	
	Tuzluca	13	188,46	32,10	0	300	
	Genel	174	238,36	10,02	0	500	

Bu çalışmada Iğdır ilinde göçer hayvancılık yapan işletmelerde Koyunlar da günlük süt verimi ortalama $238,36 \pm 10,02$ gr gün⁻¹ olarak belirlenmiştir (Çizelge 4.6).

Burdur ilinde yapılan bir çalışmada ise, birçok farklı koyun ırkında koyunlarda ortalama günlük süt veriminin $0,448$ ltbaş⁻¹ olduğu bildirilmiştir (Bilginturan ve Ayhan, 2009). Göçerlerin sürülerinde koyun sağma süresi $59,02 \pm 2,00$ gün ve kuzu emzirme süresi ise, $147,18 \pm 1,55$ gün olarak belirlenmiştir (Çizelge 4.6). Ayrıca, ilçelerdeki uygulamalar arasında koyun sağım süresi ve kuzu emzirme süresi arasında bir farklılık yoktur ($P > 0,05$).

Kayalık ve Bingöl (2015) Morkaraman koyun ırkında yaptıkları çalışmada kuzuların 2-3 aylık yaşa geldiklerinde süttten kesildiklerini (kuzu emme süresi) ve sonra koyunlarda sağım sürecinin başladığını belirtilerek, koyunlarda yaklaşık 2-3 ay süre sağım yapıldığı belirlenmiştir. Ceyhan ve ark. (2015) ise, Niğde ilinde farklı ırk ve tip koyunculuk ($n=96$ işletme) işletmelerinde 2 ila 6 ay arasında kuzuların emzirildiğini, koyun başına sağılan süt miktarının ortalama $32,0$ kg olduğunu bildirmişlerdir.

İşletmelerde bazı döl verim özellikleri incelemiştir. Koç katımı döneminde Yoğun kızgınlık süresi (gün), Toplam kızgınlık süresi (gün) ve Damızlıkta kullanma yaşı (ay) açısından ilçeler arasında istatistiksel olarak bir farklılığın olmadığı ($P>0,05$) tespit edilmiştir (Çizelge 4.7).

Çizelge 4.7.Göçer sürülerinde bazı döl verim özellikleri

Döl verimi	İlçeler	N	\bar{x}	$s_{\bar{x}}$	Minimum	Maksimum	F/P
Yoğun kızgınlık süresi (gün)	Merkez	87	28,42	0,99	20	60	F=0,006 P>0,05
	Karakoyunlu	33	28,03	1,07	20	45	
	Aralık	41	28,24	1,05	20	60	
	Tuzluca	13	28,08	1,75	20	40	
	Genel	174	28,19	0,60	0	60	
Toplam kızgınlık süresi (gün)	Merkez	87	57,82	1,82	0	120	F=0,696 P>0,05
	Karakoyunlu	33	58,79	2,02	40	90	
	Aralık	41	61,34	4,10	45	210	
	Tuzluca	13	53,46	2,22	40	60	
	Genel	174	58,51	1,40	0	210	
Damızlıkta kullanma yaşı (ay)	Merkez	87	16,39	0,36	0	19	F=1,781 P>0,05
	Karakoyunlu	33	16,91	0,55	0	18	
	Aralık	41	17,54	0,12	15	18	
	Tuzluca	13	17,38	0,24	16	18	
	Genel	174	16,83	0,21	0	19	

Koç katımı döneminde kızgınlıkların genellikle ortalama olarak $28,19\pm 0,60$ gün içerisinde yoğunlaştığı, toplam kızgınlık süresinin $58,51\pm 1,40$ gün, damızlıkta kullanma yaşının $16,83\pm 0,21$ ay olarak belirlenmiştir (Karakuş ve Aşkın, 2007). Anadolu Merinosu ve Malya koyunlarında Chrono-Gest yönteminin senkronizasyonu ve döl verimi üzerine etkisini araştırdıkları çalışmada kullanılan yöntemle kızgınlıkları denetlenmiş ve iki ırkta da %100 koyunların bir gün içerisinde kızgınlık gösterdiğini belirlemişlerdir. Direk ve ark. (2000) ise, Konya ilinde 45 koyunculuk işletmesinde (Akkaraman, Merinos, Kıvırcık, Akkaraman x Dağlıç, Akkaraman x Merinos) damızlıkta kullanma yaşının 17-20 ay, damızlıkta kalma süresinin de de 3-3,5 yıl olduğunu bildirmişlerdir. Ceyhan ve ark. (2015) Niğde ilinde 96 Akkaraman

koyunculuk işletmesinde Damızlıkta kullanma yaşı dişilerde 17,8 ay iken, erkeklerde 18,2 aydır. İşletmeciler damızlıklarını 6 aylık yaşta ayırmaktadır. Yetiştiricilerin dişileri ortalama 6 yıl ve erkekleri 4 yıl damızlıkta kullandıkları belirlenmiştir.

Göçer hayvancılıkla geçimini sağlayan işletmelerde damızlık koç ve anaç koyun ihtiyacını karşılamak için çoğunlukla kendi sürülerini ve meydanları tercih ettikleri belirlenmiştir (Çizelge 4.8 ve 4.9).

Çizelge 4.8. İşletmelerin koç ihtiyacını karşılama yöntemleri

İlçeler		Damızlık Koç ihtiyacını karşılama şekli			Toplam
		Kendi Sürüsü	Hayvan Pazarı	Komşu Sürüler	
Merkez	n	65	13	9	87
	%	74,7	14,9	10,2	100,0
Karakoyunlu	n	30	2	1	33
	%	90,9	6,0	3,0	100,0
Aralık	n	35	2	4	41
	%	85,4	4,8	9,7	100,0
Tuzluca	n	12	0	1	13
	%	92,3	0,0	7,7	100,0
Genel	n	142	17	15	174
	%	81,6	9,7	8,6	100,0

$\chi^2=9,390$; $P>0,05$

Buna göre (Çizelge 4.8), işletmelerde %81,6 oranında damızlık koç ihtiyacı için yetiştiriciler kendi sürüleri tercih edilirken, %9,7'si hayvan pazarından ve % 8,6'sı ise komşu sürü ve komşu köylerin sürülerini tercih ettikleri ifade etmişlerdir.

Ceyhan ve ark. (2015), Niğde de 96 koyunculuk işletmesinde (Akkaraman), işletmelerin damızlık koç temininde genellikle (%68,8) kendi işletmelerini tercih ettikleri az oranda (%7,3) il dışından damızlık temini yaptıkları ayrıca işletmecilerin %24,0'ü en az bir defa il dışından damızlık koç satın aldıkları ifade edilmiştir.

Çizelge 4.9.İşletmelerin damızlık koyun ihtiyaçlarını karşılama yolları

İlçeler	Damızlık koyun ihtiyacı karşılama			Toplam	
	Kendi Sürüsü	Hayvan Pazarı	Komşu Sürüler		
Merkez	n	51	13	23	87
	%	58,6	14,9	26,4	100,0
Karakoyunlu	n	22	1	10	33
	%	66,7	3,0	30,3	100,0
Aralık	n	22	1	18	41
	%	53,7	2,4	43,9	100,0
Tuzluca	n	6	0	7	13
	%	46,2	0,0	53,8	100,0
Genel	n	101	15	58	174
	%	58,0	8,6	33,3	100,0

$\chi^2=13,479$; $P>0,05$

Çizelge 4.9 incelendiğinde ise, işletmelerde %58,0 oranında anaç koyun ihtiyacı yetiştiriciler kendi sürülerini tercih edilirken, %33,3'u komşu sürü ve köy sürülerinden, %8,6'sı ise meydanları tercih ederek, ihtiyaçlarını karşılamaya çalışmışlardır.

Bilginturan ve Ayhan (2009) Burdur ilindeki yetiştiricilerin (damızlık hayvan ihtiyacının %91,2'si kendi işletmelerinden, %5,2'si komşu işletmelerden, %2,6'sı pazarlardan, %1,0'i ise devlet üretme çiftliklerinden sağlandığı bildirmişlerdir.

İşletmelerde yetiştirilen küçükbaşlarda görülen bazı hastalıklarının birincil olma konumunun yanında, bölgede ortaya çıkan önemli bazı hastalıkların işletmelerde görülme oranları da sorgulanmıştır. Elde edilen bulgular Çizelge 4.10'da verilmiştir.

Çizelge 4.10. İşletmelerde görülen bazı hastalıklar ve görülme oranları

Hastalığın Adı	Hastalığın Varlığı	İlçeler								Genel	
		Merkez		Karakoyunlu		Aralık		Tuzluca			
		N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
Şap	Var	75	86,2	22	66,7	41	100	12	92,3	150	86,21
	Yok	12	13,8	11	33,3	0	0	1	7,7	24	13,79
	Toplam	87	100	33	100	41	100	13	100	174	100
Zatürre	Var	33	37,9	12	36,4	19	46,3	7	53,8	71	40,80
	Yok	54	62,1	21	63,6	22	53,7	6	46,2	103	59,20
	Toplam	87	100	33	100	41	100	13	100	174	100
Braço (Enterotoks emi)	Var	77	88,5	33	100	39	95,1	12	92,3	161	92,53
	Yok	10	11,5	0	0	2	4,9	1	7,7	13	7,47
	Toplam	87	100	33	100	41	100	13	100	174	100
Şarbon	Var	5	5,7	0	0	1	2,4	2	15,4	8	4,60
	Yok	82	94,3	33	100	40	97,6	11	84,6	166	95,40
	Toplam	87	100	33	100	41	100	13	100	174	100
Süt kesen (Agalaksi)	Var	23	26,4	20	60,6	19	46,3	2	15,4	64	36,78
	Yok	64	73,6	13	39,4	22	53,7	11	84,6	110	63,22
	Toplam	87	100	33	100	41	100	13	100	174	100
Ayak arazı (Piyeten)	Var	45	51,7	18	54,5	18	43,9	7	53,8	88	50,57
	Yok	42	48,3	15	45,5	23	56,1	6	46,2	86	49,43
	Toplam	87	100	33	100	41	100	13	100	174	100
Veba	Var	7	8,0	0	0	2	4,9	1	7,7	10	5,75
	Yok	80	92	33	100	39	95,1	12	92,3	164	94,25
	Toplam	87	100	33	100	41	100	13	100	174	100
Sarılık	Var	59	67,8	28	84,8	32	78,0	10	76,9	129	74,14
	Yok	28	32,2	5	15,2	9	22	3	23,1	45	25,86
	Toplam	87	100	33	100	41	100	13	100	174	100
Çiçek	Var	25	28,7	13	39,4	20	48,8	8	61,5	66	37,93
	Yok	62	71,3	20	60,6	21	51,2	5	38,5	108	62,07
	Toplam	87	100	33	100	41	100	13	100	174	100

Çizelge 4.10 incelendiğinde, işletmelerde Iğdır ili genelinde bazı hastalıkların görülüp görülme durumları belirtilmiştir. Buna göre, işletmelerin %66,7-100 arasında şap hastalığı, %36,4-53,8 zatürre, %88,5-100 arasında Brazo (Enterotoksemi), %0-15,4 şarbon, %15,4-60,6 süt kesen (Agalaksi), %43,9-54,5 ayak arazı (Piyeten), 0-8,0 veba, %67,8-84,8 sarılık ve %28,7-61,5 arası çiçek hastalığı görülme durumu belirlenmiştir.

İzmir yöresinde birlik şeklinde örgütlenmiş, yarı entansif ve entansif küçükbaş hayvan yetiştiriciliği yapan 142 işletmede yapılan anket çalışmasında (Kandemir ve ark., 2015) işletmelerin yarısından fazlasında (%57,4) mastitis ve topallık (ayak arazı) (%56,7) sorunu bulunduğu, dağdaki işletmelerde (%60,9) ise topallık sorununun ovadakilere (%52,9) göre daha fazla olduğu belirlenmiştir.

İşletmelerde yetiştirilen küçükbaşlarda görülen bazı döl tutmama problemi ve döl hastalıkları ile ilgili tespit edilen bulgular Çizelge 4.11’te verilmiştir.

Çizelge 4.11. İşletmelerde görülen bazı döl tutmama problemi ve hastalıklar

Hastalığın Adı	Hastalığın Varlığı	İlçeler								Genel	
		Merkez		Karakoyunlu		Aralık		Tuzluca			
		N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
Yavru atma	Var	36	41,4	3	9,1	11	26,8	2	15,4	52	29,89
	Yok	51	58,6	30	90,9	30	73,2	11	84,6	122	70,11
	Toplam	87	100,00	33	100,0	41	100,0	13	100,0	174	100,0
Brusella	Var	63	72,4	27	81,8	32	78,0	10	76,9	132	75,86
	Yok	24	27,6	6	18,2	9	22	3	23,1	42	24,14
	Toplam	87	100,0	33	100,0	41	100,0	13	100,0	174	100,0
Döl tutmama	Var	11	12,6	1	3,3	5	12,2	1	7,7	18	10,34
	Yok	76	87,4	32	97	36	87,8	12	92,3	156	89,66
	Toplam	87	100,0	33	100,0	41	100,0	13	100,0	174	100,0

Çizelge 4.11 incelendiğinde, işletmelerde Iğdır ili genelinde bazı dölleme hastalıklarının görülme görülüp görülme durumları belirtilmiştir. Buna göre, işletmelerde görülen yavru atma oranı %9,1-41,4 iken, brucella görülme oranı %72,4-81,8 ve döl tutmama problemi görülme oranı ise %3,3-12,6 arasında olduğu tespit edilmiştir.

Anket yapılan ve göçer hayvancılık yapılan işletmelerde kuzuların ölümüne sebep olan bazı hastalık ve problemler Çizelge 4.12’te özetlenmiştir.

Çizelge 4.12. Kuzuların ölümüne sebep olan bazı hastalık ve problemler

Hastalık /Problemlerin Adı	Varlığı	İlçeler								Genel	
		Merkez		Karakoyunlu		Aralık		Tuzluca		N	%
		n	%	n	%	n	%	n	%		
Parazit	Var	67	77,01	33	100,0	19	46,34	5	38,46	122	70,11
	Yok	20	22,99	0	0,0	22	53,66	8	61,54	52	29,89
	Toplam	87	100,0	33	100,0	41	100,0	13	100,0	174	100,0
Beslenme	Var	59	67,82	12	36,36	22	53,66	9	69,23	102	58,62
	Yok	28	32,18	21	63,64	19	46,34	4	30,77	72	41,38
	Toplam	87	100,0	33	100,0	41	100,0	13	100,0	174	100,0
Bakteriyel ve viral	Var	37	42,53	17	51,52	10	24,39	8	61,54	72	41,38
	Yok	50	57,47	16	48,48	31	75,61	5	38,46	102	58,62
	Toplam	87	100,0	33	100,0	41	100,0	13	100,0	174	100,0
Zatürre	Var	12	13,79	12	36,36	29	70,73	13	100,0	66	37,93
	Yok	75	86,21	21	63,64	12	29,27	0	0,00	108	62,07
	Toplam	87	100,0	33	100,0	41	100,0	13	100,0	174	100,0
İshal	Var	15	17,24	23	69,70	38	92,68	8	61,54	84	48,28
	Yok	72	82,76	10	30,30	3	7,32	5	38,46	90	51,72
	Toplam	87	100,0	33	100,0	41	100,0	13	100,0	174	100,0
Diğer	Var	4	4,60	2	6,06	2	4,88	1	7,69	9	5,17
	Yok	83	95,40	31	93,94	39	95,12	12	92,31	165	94,83
	Toplam	87	100,0	33	100,0	41	100,0	13	100,0	174	100,0

Çizelge 4.12 incelendiğinde ise, %70,11 oranında işletmelerde parazit ve paraziter hastalıkların görüldüğü zaman zaman bu hastalıkların kuzu ve oğlakların ölümüne sebep olduğu belirlenmiştir. Beslenme hastalıklarından kaynaklanan ve ölümlere sebep olan hastalıkların işletmelerde görülme oranı %58,62’dir. Hiç görülmediğini beyan eden işletme sayısı ise, %41,38’dir. Kuzu ve oğlakların ölümüne sebep olan bakteriyel ve viral hastalıklar %41,38 oranında işletmelerde görüldüğü belirlenmiştir. Zatürre işletmelerin %37,93’ünde görülmektedir. İshal ise, %48,28 ve

diğer hastalıklar %5,17 oranında ölümlere sebep olduğu tespit edilmiştir. Kandemir ve ark. (2015) ise işletmelerde karşılaşılan hastalıkların %52,6'sı bakteriyel, %47,4'ü viral nedenlerden kaynaklandığı belirlenmiştir. Aynı çalışmada, işletmelerin %94,9'unda iç, %85,1'inde ise dış parazit sorunu olduğu, ovadaki işletmelerde dış parazit, dağdaki işletmelerde ise iç parazit sorunu göreceli olarak daha fazla tespit edilmiştir.

Tüm hayvan yetiştiriciliğinde olduğu gibi, Küçükbaş hayvan yetiştiriciliğinde de parazit ve paraziter hastalıklar önemli ekonomik kayıplara sebep olmaktadır. Özellikle koyunlarda önemli bir hastalık olan sarılık, kene ve diğer parazitlerle hastalık oluşturdukları bilinmektedir. İşletmelerde görülen parazitlerin var olup, olmadıkları Çizelge 4.13' özetlenmiştir.

Çizelge 4.13. İşletmelerde koyunlarda görülen parazitler

İlçeler	Parazit Varlığı ¹			Var olan parazitlerin görülme durumu					
	Yok	Var	Toplam	Kene	Uyuz	Mantar	Bit	Pire	
Merkez	n	17	70	87	64	50	2	37	18
	%	19,54	80,46	100,0	73,56	57,47	2,30	42,53	20,69
Karakoyunlu	n	0	87	33	32	20	2	15	1
	%	0,0	100,0	100,0	96,97	60,61	6,06	45,45	3,03
Aralık	n	1	86	41	34	27	2	20	4
	%	2,44	97,56	100,0	82,93	65,85	4,88	48,78	9,76
Tuzluca	n	0	87	13	13	10	0	9	3
	%	0,00	100,0	100,0	100,0	76,92	0,00	69,23	23,08
Genel	n	18	156	174	142	107	6	81	26
	%	10,34	89,66	100,0	81,61	61,49	3,45	46,55	14,94

1: $\chi^2=54,362$; $P>0.05$

İşletmelerde yetiştiricilerin beyanlarına göre parazit görülme oranı %89,66 iken, %10,34 oranında işletmelerde görülmediği belirlenmiştir. Anket yapılan işletmelerde, işletme sahipleri %81,61 kene, %61,49 Uyuz, %3,45 Mantar, %46,55 Bit ve %14,94 oranında Pire görüldüğünü beyan etmişlerdir (Çizelge 4.13). Kandemir ve ark. (2015)yaptıkları bir çalışmada, İzmir yöresinde 142 işletmede, işletmelerin %94,9'unda iç parazit, %85,1'inde ise dış parazit sorunu olduğunu, ovadaki işletmelerde dış parazit, dağdaki işletmelerde ise iç parazit sorunu göreceli olarak fazla bulunmuştur.

Yaylacılık kültürünün devam etmesi ve yaylacılıktan en yüksek faydanın sağlanabilmesi için bu konuların ciddi bir şekilde ele alınıp, değerlendirilmesi gerekmektedir. Yaylacılık başlı başına bir kültür ve gelenek olarak Türk toplumunun kadim bir yapısıdır. Özellikle Iğdır ili yaylacılık kültürü küçükbaş hayvancılık yetiştiriciliği ile geçimini sağlayan kişilerden oluştuğu için, bu kişilerle anket yapılmış ve değerlendirilmiştir. Anket yapılan yetiştiriciler, yaylacılık uygulamaları ve problemler konusunda yaya sevk, yayla kiralama, araç bulma, çoban bulma ve yayla yasağı gibi konularda yaşadıkları problemleri dile getirmişlerdir (Çizelge 4.14).

Çizelge 4.14. Yaylacılık uygulamaları ve problemler

Problemler	Problem Varlığı	İlçeler								Genel	
		Merkez		Karakoyunlu		Aralık		Tuzluca			
		n	%	n	%	n	%	n	%	N	%
Yaya sevk	Var	64	73,6	15	45,5	29	70,7	9	69,2	117	67,2
	Yok	23	26,4	18	54,6	12	29,3	4	30,8	57	32,7
	Toplam	87	100,0	33	100,0	41	100,0	13	100,0	174	100,0
Araç Bulma	Var	28	32,2	25	75,8	33	80,5	12	92,3	98	56,3
	Yok	59	67,8	8	24,2	8	19,5	1	7,7	76	43,7
	Toplam	87	100,0	33	100,0	41	100,0	13	100,0	174	100,0
Yayla Kiralama	Var	23	26,4	33	100,0	34	82,9	11	84,6	101	58,1
	Yok	64	73,6	0	0,0	7	17,1	2	15,4	73	41,9
	Toplam	87	100,0	33	100,0	41	100,0	13	100,0	174	100,0
Çoban Bulma	Var	3	3,5	4	12,1	1	2,4	5	38,5	13	7,5
	Yok	84	96,6	29	87,9	40	97,6	8	61,5	161	92,5
	Toplam	87	100,0	33	100,0	41	100,0	13	100,0	174	100,0
Yayla Yasağı	Var	1	1,2	4	12,1	1	2,4	4	30,8	10	5,8
	Yok	86	98,9	29	87,9	40	97,6	9	69,2	164	94,3
	Toplam	87	100,0	33	100,0	41	100,0	13	100,0	174	100,0

Bu kapsamda yetiştiricilerin %67,2' si yaya sevk istemekte ve bu durumu bir problem olarak görmektedir. Yetiştiricilerin %32,8'si ise, yaya sevk probleminin olmadığını ifade etmişlerdir. Yetiştiricilerin %56,3'si hayvanlarının yaylalara götürülmesi için yolların elverişsiz olması ve masraflı olması gibi durumlar nedeniyle araç sıkıntısı çektiklerini ifade ederken, %43,7'i araç sıkıntısı çekmediklerini belirtmişlerdir (Çizelge 4.14). Bununla birlikte yetiştiricilerin hayvanlarını mera ve yaylalardan getirirken, yaya olarak getirmek istemektedirler. Bunun sebebi yaylalar ile yerleşim yerleri arasındaki arazileri otlatarak değerlendirmek istemelerinden

kaynaklanmaktadır. Çünkü dönüş zamanlarında yol güzergâhlarında tarım arazileri hasat edilmiş olup, anızların ve diğer arazilerin otlatılması ile yem masraflarının azaltılması düşünülmektedir.

Şekil 4.2. Göçerlerin resmi kurumlardan sevk alma işlemleri

Yayla kiralama konusunda da yetiştiricilerin %58,1'i problem yaşadıklarını, %41,9'i ise yaşamadıklarını beyan etmişlerdir. Yaylalara hayvan götüren yetiştiricilerin

%7,5'i çoban bulma sıkıntısı çektiklerini, %92,5'i ise çoban bulma sıkıntısı çekmediklerini bildirmişlerdir (Çizelge 4.14).

Özellikle işsizlik oranının %4,8 olduğu ilde (TUIK, 2017) çoban bulma sıkıntısının olması ilginç bulunmuştur. Bununla birlikte Iğdır ilinde yetiştiricilerin büyük çoğunluğu çobanlara hayvan başına ücret ödeyerek mera ve yaylara göndermektedirler. Bu durumun bazı sakıncaları bulunabilir. Çünkü hayvan başına ücret alan çobanlar mera kanununa göre otlatılacak alanlara koyulacak hayvan sayısından fazla hayvanları otlatmak isteyebilir.

Şekil 4.3. Göçerlerin yaylada konaklamalarından görünüm

Ayrıca, yetiştiricilerin %5,8'i yayla yasağı problemini dile getirirken (geçici olarak Iğdır Korhan yaylası gibi bazı yaylalar), %94,3'i yayla yasağı probleminin olmadığını belirtmişlerdir (Çizelge 4.14). Yaylacılıkla hayvan yetiştiren işletme sahipleri yaklaşık altı ay kapalı mekânlarda veya ağıl yerlerine yakın erken filizlenen arazilerde hayvanlarını otlatmaktadırlar. Diğer zamanlar ise mera ve yaylaları değerlendirmektedirler.

Yetiştiricilerin mera ve yaylaların dışında hayvan besleme alışkanlıkları anket sorularıyla irdelenmiş ve elde edilen cevabi bilgiler Çizelge 4.15'te verilmiştir.

Çizelge 4.15. Koyunlarda günlük yemleme sıklığı ve verilen yem miktarları

Bazı Yem-Besleme Uygulamaları	N	\bar{x}	$s_{\bar{x}}$	Medyan	Minimum	Maksimum
Koyun yemleme sayısı (adet)	174	2,91	0,03	3	2	4
Koyun kesif yem (gr/gün)	174	566,38	15,68	500	50	1.000
Mısır silajı (gr/gün)	8	700,00	118,02	750	200	1.000
Saman (gr/gün)	96	900,00	55,09	1000	100	3.000
Çayır+kuru ot (gr/gün)	164	1.449,70	43,89	1500	500	3.000
İlk kolostrum alma (süre/doğum)	174	19,74	1,23	10	5	60

Çizelge 4.15 incelendiğinde, koyunlara yem verme öğün sayısının $2,91 \pm 0,03$ kez olduğu, anaç koyun başına ortalama kesif yem miktarının $566,38 \pm 15,68$ gr, mısır silajı verenlerin günlük ortalama anaç koyun başına ($n=8$) $700,00 \pm 118,02$ gr, saman ise $900,00 \pm 55,09$ gr ve günlük verilen kuru ot miktarı ise ortalama $1.449,70 \pm 43,89$ gr olarak belirlenmiştir. Kuzu ve oğlakların doğum sonrası kolostrumu ilk alma süresi $19,74 \pm 1,23$ dakika içinde olduğu belirlenmiştir.

Ürüşan ve Emsen(2010), Atatürk Üniversitesi Çiftliğinde farklı ırk ve genotipe sahip 192 adet kuzu da yaptıkları çalışmada, kuzuların %47,39'u 0-40 dakika arası, %43,23'ünün 40-80 dakika arası, %5,21'inin 80 dakika ve üzeri, %4,17'sinin ise müdahaleyle 80 dakika sonrasında emzirildiğini bildirmişlerdir.

Göçer hayvancılıkla yetiştiricilik yapan işletmeler kışı takiben önce rakımını düşük yerlerde ağıllarının bulunduğu ve ilk otların çıktığı çevreleri otlatmaktadır. Hava sıcaklığına ve otların gelişme durumuna göre, meraları otlatmakta olup, havaların iyice ısınması ve hayvanlara zarar vermeye başlamasıyla birlikte yaylalara göçüp otlatmaya devam etmektedirler. Aynı sıra daha sonra havaların soğumasıyla birlikte yayla, mera ve ova şeklinde devam etmektedir. Hayvancılıkta karlılık masrafların (girdilerin) en aza indirildiği veya ucuza sağlandığı zaman elde edilir.

Küçükbaş yetiştiriciliği Doğu Anadolu Bölgesinde tamamen meraya dayalı olarak yapıldığı için, mera ve yaylalardan azami derecede faydalanmak esastır.

Şekil 4.4. Yayladan otlatma görünümü

Iğdır ilinde yaylacılık yöntemi ile hayvancılık yapan işletme sahiplerinin mera ve yaylaları nasıl değerlendirdiklerini belirlemek için meraya çıkış-iniş, yaylaya çıkış-iniş zamanları incelenerek Çizelge 4.16’de özetlenmiştir.

Çizelge 4.16. Yetiştiricilerin mera-yayla çıkış ve iniş zamanları

Yayla-Mera (Çıkış-İniş)	Aylar	İlçeler								Genel	
		Merkez		Karakoyunlu		Aralık		Tuzluca			
		n	%	n	%	n	%	n	%	N	%
Meraya Çıkış	Yok	1	1,1	0	0,0	0	0,0	0	0,0	1	0,6
	3.Ay	14	16,1	2	6,1	3	7,3	0	0,0	19	10,9
	4.Ay	72	82,8	31	93,9	38	92,7	10	76,9	151	86,8
	5.Ay	0	0,0	0	0,0	0	0,0	3	23,1	3	1,7
	Toplam	87	100,0	33	100,0	41	100,0	13	100,0	174	100,0
Yaylaya Çıkış	Yok	5	5,7	0	0,0	0	0,0	0	0,0	5	2,9
	4.Ay	1	1,1	0	0,0	0	0,0	1	7,7	2	1,1
	5.Ay	16	18,4	4	12,1	5	12,2	11	84,6	36	20,7
	6.Ay	65	74,7	29	87,9	36	87,8	1	7,7	131	75,3
	Toplam	87	100,0	33	100,0	41	100,0	13	100,0	174	100,0
Yayladan Köyiçi Mera, Anız, Bağ ve Bahçeye Geçiş	Yok	5	5,7	0	0,0	0	0,0	0	0,0	5	2,9
	9.Ay	67	77,0	33	100,0	39	95,1	6	46,2	145	83,3
	10.Ay	12	13,8	0	0,0	1	2,4	3	23,1	16	9,2
	11.Ay	3	3,4	0	0,0	1	2,4	4	30,8	8	4,6
	Toplam	87	100,0	33	100,0	41	100,0	13	100,0	174	100,0
Köyiçi Mera, Anız, Bağ- Bahçeden Kapalı Alana Geçiş	Yok	1	1,1	0	0,0	0	0,0	0	0,0	1	0,6
	10.Ay	2	2,3	0	0,0	0	0,0	0	0,0	2	1,1
	11.Ay	13	14,9	5	15,2	3	7,3	10	76,9	31	17,8
	12.Ay	70	80,5	28	84,8	38	92,7	3	23,1	139	79,9
	1.Ay	1	1,1	0	0,0	0	0,0	0	0,0	1	0,6
Toplam	87	100,0	33	100,0	41	100,0	13	100,0	174	100,0	

Çizelge 4.16’da yetiştiricilerin hayvan otlatma planlarına göre; mera ve yaylalara çıkış zamanları incelendiğinde, karların erimesiyle birlikte ekim yapılmamış, nadasa bırakılmış çevreler yetiştiriciler tarafından otlatmakta daha sonra Nisan ayında (%86,8’i) meralara çıkılmakta ve Haziran ayında ise yaylalara (%75,3’ü) göç başlamaktadır. Yaylaların soğuması ve otların kurumasıyla birlikte göçerlerin büyük çoğunluğu (%83,3’ü) Eylül ayında hayvanlarını yüksek yaylalardan meralara getirmekte olup, bu ay içerisinde dönüşlerin büyük kısmı tamamlanmaktadır. Böylece, göçerler

yaklaşık ilkbahar ve yaz başında üç ay (Nisan-Mayıs-Haziran) meraları, yaz ve sonbahar başında üç ay (Temmuz-Ağustos-Eylül) yaylaları ve sonbahar ve kış başında üç ay (Ekim-Kasım-Aralık) köyiçi mera, anız ve bağ-bahçeleri olmak üzere toplamda dokuz ay hayvanları otlattıktan sonra (yetiştiricilerin %79,9'u) Aralık ayında iklim şartlarına göre hayvanlarını kapalı alanlara veya barınaklara almaktadırlar.

Yetiştiricilerin mera ve yayla çıkış ve iniş zamanları 4342 sayılı mera kanunu kapsamında valilik genel emri ile İl Mera Komisyonu tarafından Iğdır ilinde mera, kışlak ve yaylaların otlatılma zamanları için belirlenen 1 Nisan 2018 - 15 Ekim 2018 tarihi arasında yapılmaktadır. Bu tarihler arasında, yerli ve göçerlerin hayvanlarına otlatma izni verilmiştir (Anonim, 2018).Göçerlerin hayvanlarını mera ve yaylalarda bulundurma süreleri mera ve yaylaları değerlendirmeleri açısından önemlidir. İlkbahar aylarında yetiştiriciler otların gelişmesiyle birlikte yüksek rakımlı köylerde rakımı az olan ve köylerin alt kısmında bulunan alanları, daha sonra köyün üst kısmında bulunan alanları otlatmaktadırlar.

Bilinçli olarak, köyiçi meralar ve yakın alanlar, ekili alanların hasat edilmesiyle oluşan anızlarla birlikte otlatılmak üzere, yayla dönüşüne bırakılmaktadır. Aynı şekilde ova köyleri ve şehir merkezlerine yakın yerleşim yerlerine sahip yetiştiricilerde, yayla dönüşlerinde hasat edilen tarım arazilerin anızlarını ve araziler arasında bulunan alanları, bağ-bahçe alanlarını otlatmaktadırlar.

Şekil 4.5. Yayla dönüşü ovada bahçe aralarının otlatılmasından görünüm

Göçerlerin hayvanlarını mera ve yaylalarda bulundurma süreleri mera ve yaylaları değerlendirmeleri açısından önemlidir. Yaz başlarında otlatılan meralar yayla

dönüşüne kadar tekrar otların büyümesiyle birlikte otlatılacak duruma gelmektedirler. Genel olarak değerlendirildiğinde göçerlerin yıl içindeki vakitlerinin büyük çoğunluğunu mera ve yaylalarda geçirdikleri söylenebilir (Çizelge 17). Genel olarak değerlendirildiğinde iklim şartlarına göre değişiklik göstermekle birlikte, göçerlerin yıl içindeki vakitlerinin büyük çoğunluğunu mera, yayla ve köyiçi sayılan alanlarda geçirdikleri söylenebilir.

Çizelge 4.17. Hayvanların mera+yayla ve yerleşim alanlarında kalma süreleri

Mera/Yayla ve Yerleşim Yeri Barınma	Otlaklarda Kalma Süresi	İlçeler								Genel	
		Merkez		Karakoyunlu		Aralık		Tuzluca			
		n	%	n	%	n	%	n	%	N	%
Mera/Yaylada Kalma Süresi	6 Ay	2	2,3	0	0,0	0	0,0	1	7,7	3	1,7
	7 Ay	12	13,8	4	12,1	3	7,3	10	76,9	29	16,7
	8 Ay	62	71,3	28	84,8	35	85,4	2	15,4	127	73,0
	9 Ay	11	12,6	1	3,0	3	7,3	0	0,0	15	8,6
	Toplam	87	100	33	100	41	100	13	100	174	100
Yerleşim Yeri Kalma Süresi	3 Ay	11	12,6	1	3,0	3	7,3	0	0,0	15	8,6
	4 Ay	62	71,3	28	84,8	35	85,4	2	15,4	127	73,0
	5 Ay	12	13,8	4	12,1	3	7,3	10	76,9	29	16,7
	6 Ay	2	2,3	0	0,0	0	0,0	1	7,7	3	1,7
	Toplam	87	100	33	100	41	100	13	100	174	100

Çizelge 17 incelendiğinde, göçerlerin %16,7'si 7 ay, %73,0'ı ise 7-8 ay gibi bir süre mera ve yaylalarda kaldıkları belirlenmiştir.

Yetiştiricilerin mera ve yayla mülkiyeti kira veya kendi malı gibi durumların yanında hayvanı otlatan kişinin kendi ailesinden bir kişi veya dışarıdan çobanla otlatma gibi durumlarda anket sorularıyla araştırılmıştır. Ayrıca, yetiştiricilerin kendi ve sürü güvenliği ile sosyal güvenceleri de incelemiştir. Böylece, göçer hayvancılık uygulamalarının özellikleri belirlenmeye çalışılmıştır. Yetiştiricilerin mera ve yaylalardaki mülkiyet durumu, mera ve yaylalara gidiş şekli, otlatmanın kimin tarafından yapıldığı ile ilgili anket sorularına verdikleri cevapların sonuçları Çizelge 4.18' de verilmiştir.

Şekil 4.6. Kapalı dönemde koyunların avluda beslenme görünümü

Çizelge 4.18. Göçerlerin mera ve yayla kullanma durumları

Mülkiyet, Göç ve Otlatma	İlçeler								Genel	
	Merkez		Karakoyunlu		Aralık		Tuzluca			
	n	%	n	%	n	%	n	%	N	%
Yayla-Mera Mülkiyeti										
Kira	70	80,5	33	100,0	37	90,2	1	7,7	141	81,0
Mülk	3	3,5	0	0,0	1	2,4	0	0,0	4	2,3
Köy Yaylası	8	9,2	0	0,0	3	7,3	6	46,2	17	9,8
Köy Merası	6	6,9	0	0,0	0	0,0	6	46,2	12	6,9
Toplam	87	100,0	33	100,0	41	100,0	13	100,0	174	100,0
Yaylaya Gidiş Vasıtası										
Gitmiyor	0	0,0	0	0,0	0	0,0	1	7,7	1	0,6
Araç	44	50,6	21	63,6	29	70,7	2	15,4	96	55,2
Yaya	18	20,7	1	3,0	3	7,3	9	69,2	31	17,8
Araç+Yaya	25	28,7	11	33,3	9	21,9	1	7,7	46	26,4
Toplam	87	100,0	33	100,0	41	100,0	13	100,0	174	100,0
Hayvan Otlatan Kişi										
Kendim	8	9,20	1	3,03	1	2,44	0	0,0	10	5,8
Çoban	54	62,07	24	72,73	34	82,93	7	53,85	119	68,4
Sahibi +Çoban	25	28,74	8	24,24	6	14,63	6	46,15	45	25,9
Toplam	87	100,0	33	100,0	41	100,0	13	100,0	174	100,0

Çizelge 4.18'e göre, yetiştiricilerin %81,0'ü mera ve yaylaları kiralamaktadırlar. Mera ve yaylalara gidiş ve dönüş şekilleri incelendiğinde yetiştiricilerin %55,2'si araçlarla, %26,4'ü ise hem araçla hem de yaya olarak, %17,8'si ise, yalnız yaya olarak göçerlik yaptıkları belirlenmiştir. Yetiştiriciler hayvanlarını mera ve yaylarda %5,8'i kendisi otlatırken, % 68,4'ü çobanla otlatmakta, %25,9'u ise hem kendi hem de çobanla otlattıkları tespit edilmiştir. Ceyhan ve ark. (2015), Niğde ilinde koyunculuk işletmelerinin (%40,6) yayla koyunculugu, diğerlerinin yerleşik ve yayla (%19,8), yerleşik (%38,6) ve sadece göçer koyunculuk (%1,0) yaptıkları belirlenmiştir.

Tüm yetiştiriciler ebetteki yetiştirdikleri hayvanları değerine satmak isterler. Bu amaçla yetiştiricilerin canlı hayvan pazarlama problemleri sorgulanmış ve alınan yanıtlar Çizelge 4.19’da özetlenmiştir.

Çizelge 4.19. İşletmelerde canlı hayvan pazarlama problemi

İlçeler	Canlı hayvan pazarlama problemi		Toplam
	Yok	Var	
Merkez	n	47	87
	%	54,0	100
Karakoyunlu	n	7	33
	%	21,2	100
Aralık	n	20	41
	%	48,8	100
Tuzluca	n	8	13
	%	61,5	100
Genel	N	82	174
	%	47,1	100

Çizelge 4.19’da belirtildiği gibi yetiştiricilerin %47,1’inin canlı hayvan pazarlama probleminin olmadığı, %52,9’unun ise canlı hayvan pazarlama probleminin olduğunu belirlenmiştir. Bu oran yetiştiricilerin hayvanlarını pazarlayamama durumundan ziyade istediği fiyata satamadığı anlamındadır. Iğdır da hayvan borsası olduğundan Türkiye’nin her ilinden çeşitli hayvan almaktadır. Iğdır borsası çok hareketli bir borsaya sahiptir.

Ceyhan ve ark. (2015), Niğde ilinde koyunculuk işletmelerde elde edilen kuzuların %58,3’ü süttten kesim sonrasında tüccara, %15,6’sı işletmede besiye alınırken, %15,6’sı damızlık ayrılmakta ve %10,5’i ise tüccara satış yapıldığını bildirmişlerdir.

İşletmelerde elde edilen sütlerin büyük çoğunluğu yaylalarda kurulan seyyar mandıralarda değerlendirilmektedir. Bunun yanında elde edilen sütler ya çiğ olarak veya peynir yapılarak mandıralara satılmaktadır (Çizelge4.20).

Çizelge 4.20. İşletmelerde süt değerlendirme şekli

İlçeler	Süt değerlendirme şekli			Toplam	
	Sağım Yok	Öz Tüketim	Satarak		
Merkez	n	10	16	61	87
	%	11,5	18,4	70,1	100,0
Karakoyunlu	n	2	2	29	33
	%	6,1	6,1	87,9	100,0
Aralık	n	3	1	37	41
	%	7,3	2,4	90,3	100,0
Tuzluca	n	2	0	11	13
	%	15,4	0,0	84,6	100,0
Genel	n	17	19	138	174
	%	9,8	10,9	79,3	100,0

Yetiştiricilerin %79,3'ü süt satmakta olup, %10,9'u öz tüketimde kullanmakta ve %9,8'i ise sağım yapmamaktadır (Çizelge 4.20). Ceyhan ve ark. (2015) ise, Niğde ilinde Akkaraman koyun yetiştirilen 83 işletmede sağım yapılmayan işletmelerin oranını %17,7 olarak, sağım yapılanlarda elde edilen sütün ise, %19,8 aile ihtiyacı, %47,9 peynir yapımı, %7,3 peynir yapımı + yoğurt yapımı, %8,3'ünü peynir yapımı +taze süt ve %3,1'ini yoğurt yapımında kullanıldığını bildirmiştir.

Yetiştiricilerin göçerlikle elde ettikleri hayvansal ürünleri gerek çiğ süt olarak gerekse mamule işleyerek pazarladıkları fiyatlar Çizelge 4.21'de vermiştir.

Çizelge 4.21. İşletmelerde süt ve mamul satış fiyatları

Mamul Fiyatları	N	\bar{x}	$s_{\bar{x}}$	Minimum	Maksimum
Peynir	84	6,25	1,84	3	13
Süt	66	1,95	0,21	1	2
Yoğurt	2	3,00	0,00	3	3
Tereyağı	6	18,83	5,85	10	25
Lor	4	4,25	1,50	3	6

Yetiştiricilerin elde ettikleri süt ve süt ürünlerinin satış fiyatları (Çizelge 4.21) incelendiğinde; peynir ortalama $6,25 \pm 1,84$ TL kg^{-1} , çiğ süt $1,95 \pm 0,21$ TL kg^{-1} , yoğurt $3,00 \pm 0,00$ TL kg^{-1} , terayağı $18,83 \pm 5,85$ TL kg^{-1} ve lor $4,25 \pm 1,50$ TL kg^{-1} şeklindedir.

Yetiştiricilerin hayvancılık konusunda örgütlenmeleri de anket sorularıyla belirlenmeye çalışılmış ve elde edilen veriler Çizelge 4.22’de özetlenmiştir.

Çizelge 4.22. İşletme sahiplerinin kuruluşlara kayıtlı olma durumu

İlçeler		Hayır	Evet	Evet ise, hangi kuruluşlar		Toplam
				KKYB ¹	KKYB+DSYB ²	
Merkez	n	9	78	70	8	(78)87
	%	10,3	89,7	89,7	10,3	100,0
Karakoyunlu	n	1	32	32	0	(32) 33
	%	3,0	97,0	97,0	0,0	100,0
Aralık	n	0	41	31	10	(41) 41
	%	0,0	100,0	75,6	24,4	100,0
Tuzluca	n	2	11	11	0	(11) 13
	%	15,4	84,6	84,6	0,0	100,0
Genel	n	12	162	144	18	(162) 174
	%	6,8	93,1	88,9	11,1	100,0

1; KKYB: Koyun-Keçi Yetiştiricileri Birliği, 2;DSYB: Damızlık Sığır Yetiştiricileri Birliği

Çizelge 4.22’ de incelendiğinde yetiştiricilerin %93,1’inin bir hayvancılık kuruluşuna üye oldukları, %6,8’inin ise olmadıkları belirlenmiştir. Üyeliklerin ise %88,9’u Iğdır Damızlık Koyun Keçi Yetiştirici birliğine, %11,1’inin hem Damızlık Sığır yetiştiricileri birliğine hem de Koyun-Keçi Birliğine üye oldukları belirlenmiştir.

Ceyhan ve ark. (2015), Niğde ilinde 96 koyunculuk işletmesinde yetiştiricilerin %97,9’unun Damızlık Koyun Keçi Yetiştiricileri Birliğine üye olduğu saptanmıştır.

Şanlıurfa ilinde ise 127 adet koyunculuk işletmesinde yetiştiricilerin %100’ünün bir herhangi bir tarımsal kuruluşa üye olmadıkları belirlenmiştir (Karadaş, 2017).

Şekil 4.7. Yaylada birlik (DKKYB) yetkililerinin kayıt tutma görünümü

Anket yapılan işletme sahiplerinin koyun yetiştiriciliği ile ilgili bazı düşünceleri de sorular yoluyla alınmış ve yetiştiricilerin düşünceleri belirlenmiştir (Çizelge 4.23).

Çizelge 4.23. Yetiştiricilerin koyunculukla ilgili bazı düşünceleri

Özellikler	Problem Varlığı	İlçeler								Genel		χ^2/P
		Merkez		Karakoyunlu		Aralık		Tuzluca		N	%	
		n	%	n	%	n	%	n	%			
Damızlık temin problem varlığı	Evet	16	18,4	7	21,2	5	12,2	1	7,7	29	16,7	$\chi^2=9,199$ P>0,05
	Hayır	71	81,6	26	78,8	36	87,8	12	92,3	145	83,3	
	Toplam	87	100	33	100	41	100	13	100	174	100	
Koyun yetiştiriciliği İğdir yöresine uygunluğu	Evet	69	79,3	27	81,8	38	92,7	6	46,2	140	80,0	$\chi^2=14,795$ P<0,05
	Hayır	18	20,7	6	18,2	3	7,3	7	53,8	34	20,0	
	Toplam	87	100	33	100	41	100	13	100	174	100	
Koyunculuk faaliyetini Karlı Bulma	Evet	42	48,3	22	66,7	25	61,0	8	61,5	97	55,7	$\chi^2=4,195$ P>0,05
	Hayır	45	51,7	11	33,3	16	39,0	5	38,5	77	44,3	
	Toplam	87	100	33	100	41	100	13	100	174	100	
Koyun sayısını artırmak isteği	Evet	70	80,5	29	87,9	33	80,5	11	84,6	143	82,2	$\chi^2=1,041$ P>0,05
	Hayır	17	19,5	4	12,1	8	19,5	2	15,4	31	17,8	
	Toplam	87	100	33	100	41	100	13	100	174	100	
Koç katım öncesi özel yemleme	Yok	80	92,0	31	93,9	40	97,6	10	76,9	161	92,5	$\chi^2=8,274$ P>0,05
	Var	7	8,0	2	6,1	1	2,4	3	23,1	13	7,5	
	Toplam	87	100	33	100	41	100	13	100	174	100	

İşletme sahiplerinin %83,3'ü damızlık hayvan temin etme probleminin olmadığını, %16,7'si ise olduğunu beyan etmişlerdir. Koyun yetiştiriciliğinin Iğdır İli için uygunluğu sorulduğunda yetiştiricilerin %80,0'u uygun olduğunu, %20,0'i ise uygun olmadığını belirtmişlerdir. Koyun yetiştiriciliğinin karlılığı da anket sorularıyla araştırılmış olup, %55,7'si karlı olduğunu, %44,3'ü ise karlı olmadığını ifade etmiştir. Koyun sayısını artırma isteği sorulduğunda ise, yetiştiricilerin %82,2'si artırmak istediklerini, %17,8'i ise istemediklerini belirtmişlerdir. Ayrıca, yetiştiricilerin koç katım öncesi yemleme yapıp yapmadıkları için ise, %92,5'ünün yemleme yapmadıkları ve %7,5'inin ise koç katım öncesi yemleme yaptıkları belirlenmiştir.

Özdemir ve ark. (2015), Bingöl ili küçükbaş hayvan yetiştiriciliği yapılan 119 işletmede koç/teke katım döneminde, erkek hayvanlara ek yemlemenin %56,8 oranında yapıldığı, dişi hayvanlarda ise bu uygulamanın %1,8 gibi oldukça düşük bir oranda yapıldığı belirlenmiştir.

Iğdır ilinde anket çalışmasına katılan göçerler, Iğdır ilinde koyunculüğün geliştirilmesi için yetiştirici beklentilerini ve önerilerini beyan etmişler ve elde edilen veriler Çizelge 4.24'te verilmiştir.

Çizelge 4.24. Iğdır ilinde koyunculüğün geliştirilmesi için yetiştirici beklentileri

İlçeler	Yetiştirici beklentileri					Toplam	
	Beyan yok	Mera/Yayla temini	Hayvancılığa destek	Merada Su	Et tesisi		
Merkez	n	16	29	32	7	3	87
	%	18,4	33,3	37,9	7,8	3,5	100,0
Karakoyunlu	n	2	15	10	4	2	33
	%	6,1	45,5	30,3	12,1	6,1	100,0
Aralık	n	3	22	11	1	4	41
	%	7,3	53,7	26,8	2,4	9,8	100,0
Tuzluca	n	1	3	5	2	2	13
	%	7,7	23,1	38,4	15,4	15,4	100,0
Genel	N	22	69	58	14	11	174
	%	12,6	39,7	33,3	8,1	6,3	100,0

Çizelge 4.24'te yetiştiricilerin Iğdır ilinde koyunculunun geliştirilmesi için beklenti ve önerileri konusunda sorulara verdikleri yanıtlara göre; %12,6'ında beyan yok, %39,7 mera-yayla temini, %33,3'sü hayvancılığa destek, %8,1 merada su ve %6,3'ü ise et tesisi olması gerektiğini ifade etmişlerdir.

Yaylalardan verimli bir şekilde yararlanmak gerektiğini belirten Daşcı ve Çomaklı (2006), bunun için yayla yollarının, hayvanların ve insanların kullanacakları suların ve elde edilen ürünlerin değerlendirilmesi için tesislerin ve yaylalarda barınma yerlerinin yapılması gerektiğini vurgulamışlardır. Bilginturan ve Ayhan (2009), yaptıkları çalışmada koyunculuk işletmelerinin öncelikli olarak %39,1'inin pazar sorununu olduğunu, %23,1'i yem fiyatının yüksek olduğunu, %21,8'i mera alanlarının olmayışını, %9,2' si kredi sorunu olduğunu, %6,8'i eğitim ve sağlık sorunları olduğunu ifade ettiklerini bildirmişlerdir.

5. SONUÇ ve ÖNERİLER

Bu çalışma Iğdır ilinde göçer hayvancılıkla hayvancılık faaliyetini sürdüren, 2016 yılında aktif olarak faaliyet gösteren, Damızlık Koyun-Keçi Yetiştiricileri Birliği'ne kayıtlı ve devlet teşviklerinden faydalanan 174 işletme sahipleri ile anket yapılarak yürütülmüştür. Iğdır Ovası ve çevresi “mikroklima” alanı içine girmesi nedeniyle bölgede Akdeniz iklimine yakın karasal iklim şartları, yüksek kesimlerde ise yarı nemli soğuk iklim şartları hüküm sürer. Araştırma Iğdır ilinde koyun yetiştiricileri işletmelerinde yürütülmüştür. Iğdır İli göçer hayvancılıkla yetiştiriciliği yapılan koyunculuk faaliyetinin genel özellikleri belirlenmeye çalışılmıştır.

Başarılı bir hayvancılık için yetiştiricilerin eğitim seviyeleri önemlidir. Iğdır ilinde göçer hayvancılıkla geçimini sağlayan kişilerin %74,8'inin bir eğitim seviyesine sahip iken, %25,2'sinin okuryazar olmadığı belirlenmiştir.

Koç katımı ikizlik oranının artırılması ve kısırlığın azaltılması için süresi, zamanı ve miktarı çok önemlidir. Koç katımı döneminde kızgınlıkların genellikle ortalama olarak $28,19 \pm 0,60$ gün içerisinde yoğunlaştığı, toplam kızgınlık süresinin $58,51 \pm 1,40$ gün, damızlıkta kullanma yaşının $16,83 \pm 0,21$ ay olarak belirlenmiştir. Yaylalarda ve meralarda koç katıldığı zaman gece hayvanları otlatmak gerekmektedir. Aksi takdirde hayvanlar uzun süre yatırıldığında kızgınlıklar kaçırılmış olabilir ve kısır koyun sayısı sürüde artabilir

İşletmelerde yetiştirilen küçükbaşlarda görülen bazı hastalıklarının birincil olma konumunun yanında, bölgede ortaya çıkan önemli bazı hastalıkların işletmelerde görülme oranlarına göre, aşılama programlarına uyulması gerekmektedir.

Koyunlara yem verme öğün sayısının $2,91 \pm 0,03$ kez olduğu, anaç koyun başına ortalama kesif yem miktarının $566,38 \pm 15,68$ gr, mısır silajı verenlerin günlük ortalama anaç koyun başına ($n=8$) $700,00 \pm 118,02$ gr, saman ise $900,00 \pm 55,09$ gr ve günlük verilen kuru ot miktarı ise ortalama $1.449,70 \pm 43,89$ gr olarak belirlenmiştir. Kuzu ve oğlakların doğum sonrası kolostrumu ilk alma süresi $19,74 \pm 1,23$ dakika içinde olduğu belirlenmiştir. Iğdır ili geneli değerlendirildiğinde yemle konusunun yeterli olduğu söylenebilir.

Göçerlerin hayvanlarını mera ve yaylalarda bulundurma süreleri mera ve yaylaları değerlendirmeleri açısından önemlidir. Göçerlerin %16,7'si 7 ay, %73,0'ı ise 8 ay gibi bir süre mera ve yaylalarda kalmaktadır. Kapalı dönemde %73,0'ı 4 ay, %16,7'si ise 5 ay gibi bir süre hayvanlarını ağıllarda ve ova etrafında barındırmaktadırlar. Bu bakımdan Iğdır ilinin koyun yetiştiriciliği açısından uygun bir bölge olduğu söylenebilir

Yetiştiricilerin mera ve yayla mülkiyeti kira veya kendi malı gibi durumların yanında hayvanı otlatan kişinin kendi ailesinden bir kişi veya dışarıdan çobanla otlatma gibi durumlarda anket sorularıyla araştırılmıştır. Yetiştiricilerin %81,0'ı mera ve yaylaları kiralamaktadırlar.

Yetiştiricilerin %79,3'ü sütü satmakta olup, %10,9'u öz tüketimde kullanmakta ve %9,8'i ise sağım yapmamaktadır. Yetiştiricilerin elde ettikleri süt ve süt ürünlerinin satış fiyatları incelendiğinde; peynir ortalama 6,25±1,84, çiğ süt 1,95±0,21, yoğurt 3,00±0,0, terayağı 18,83±5,85 ve lor 4,25±1,50TL şeklinde yetiştiricilerin sorulara verdiği yanıtlardan elde edilmiştir

İşletme sahiplerinin %83,3'ü damızlık hayvan temin etme probleminin olmadığını, %16,7'si ise olduğunu beyan etmişlerdir. Koyun yetiştiriciliğinin Iğdır İli için uygunluğu sorulduğunda yetiştiricilerin %79,9'u uygun olduğunu, %19,5'i ise uygun olmadığını belirtmişlerdir. Koyun yetiştiriciliğinin karlılığı da anket sorularıyla araştırılmış olup, %55,7'si karlı olduğunu, %44,3'ü ise karlı olmadığını ifade etmiştir. Koyun sayısını artırma isteği sorulduğunda yetiştiricilerin %82,2'si artırmak istediklerini, %17,8'i ise istemediklerini belirtmişlerdir. Bu duruma göre, küçükbaş yetiştiriciliği bölgede teşvik edilmelidir.

Ayrıca, yetiştiricilerin koç katım öncesi yemleme yapıp yapmadıkları için ise, %91,4'ünün yemleme yapmadıkları ve %7,5'inin ise koç katım öncesi yemleme yaptıkları belirlenmiştir. Bu konularda yetiştiricilere eğitim verilmeli ve modern hayvan bakım, besleme ve sağlık konularında bilinçlendirilmelidir.

KAYNAKLAR

- Alçıçek, A., Karaavaz, K., 2003. Sığır Besisinde Mısır Silajı Kullanımı. *Animalia*, 203, 68-76.
- Alçıçek, A., Yurtman, Y., 2009. Entansif Koyunculukta Besleme. *Uludağ Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi*, 23 (2), 1-13.
- Alkoyak, A., Çetin, O., 2016. Süt Sığırlarında Sıcaklık Stresi ve Korunma Yolları. *Bahri Dağdaş Hayvancılık Araştırma Dergisi*, 5 (1), 40-55.
- Anonim, 1998. Mera Kanunu. <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.4342.pdf> Erişim Tarihi (23.12.2018).
- Anonim, 2018. Iğdır İli 4342 Sayılı Mera Kanunu Kapsamında Mera Yaylak ve Kışlakların Kullanımı Faaliyetlerine Dair Valilik Genel Emri (2018/1). <http://www.igdir.gov.tr/kurumlar/igdir.gov.tr/ek-1.pdf> Erişim Tarihi (22.12.2018).
- Babalık, A.A., Fakir, H., 2017. Korunan ve Otlatılan Mera Alanlarında Vejetasyon Özelliklerinin Karşılaştırılması: Kocapınar Merası Örneği. *Türkiye Ormanlık Dergisi*, 18(3), 207-211.
- Baran, M., Yılmaz, A., 2011. Göçebelikten Yerleşik Hayata Geçişte Beritan Aşireti Konutlarında Aidiyet Duygusu. *e-Journal of New World Sciences Academy*, 6 (4), 1645-1656.
- Bilgili, A., Demir, O., Daşcı, M., 2017. Orman Yangınlarının Önlenmesinde Sürdürülebilir Uygulama: Kontrollü Hayvan Otlatma. *Akdeniz Üniversitesi Ziraat Dergisi*, 14(1), 87-93.
- Bilginturan, S., Ayhan, V., 2009. Burdur İli Damızlık Koyun ve Keçi Yetiştiriciler Birliği Üyesi Koyunculuk İşletmelerinin Yapısal Özellikleri ve Sorunları Üzerine Bir Araştırma. *Hayvansal Üretim*, 50 (1), 1-8.
- Bingöl, E., Aygün, T., 2013. Hakkaride Yetiştirilen Karakaş Koyunlarında Bazı Döl Verimi Özellikleri. *Iğdır Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 3(2), 113-118.

- Ceyhan, A., Şekeroğlu, A., Ünalın, A., Çınar, M., Serbestler, U., Akyol, E., Yılmaz, E., 2015. Niğde İli Koyunculuk İşletmelerinin Yapısal Özellikleri ve Sorunları Üzerine Bir Araştırma. *Kahramanmaraş Sütçü İmama Üniversitesi Doğa Bilim Dergisi*, 18(2), 46-58.
- Çavuşoğlu, Y.S., Akyürek, H., 2017. Koyunlarda ve Keçilerde Beslenme Davranışları. *Harran Tarım ve Gıda Bilimleri Dergisi*, 22(1), 137-151
- Daşçı, M., Çomaklı., B., 2006. Yaylacılık ve Tarımsal Açından Önemi. Atatürk Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi, 37 (2), 275-280.
- Demir, A., 2017. Osmanlı Devleti'nde Yörükler ile Yerleşiklerin Kavgası: Kayıp Köyler Meselesi. *Gazi Akademik Bakış*, 11 (21), 15-31.
- Demiral, K., İşcan, K. M., 2012. Akkaraman Irkı Koyunlarda Flushing Uygulamasının Döl verimi Özelliklerine Etkisi. *Erciyes Üniversitesi Veteriner Fakültesi Dergi* 9(1), 23-28.
- Direk, M., Öztürk, A., Boztepe, S., 2000. Konya İlindeki Koyunculuk İşletmelerinin Yapısal Özellikleri. *Selçuk Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi*, 14(21), 49-58.
- Dönmez, Ö., 2008. *Bursa İli Koyunculuk İşletmelerinin Yetiştiricilik Açısından Yapısı*. Yüksek Lisans Tezi, Namık Kemal Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Tekirdağ. 51
- Gezer, O.N., 2010. *Sivas İli Koyunculuk İşletmelerinin Yapısal Özellikleri*. Selçuk Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Konya, 75.
- Güneş, T., Arıkan, R., 1988. *Tarım Ekonomisi İstatistiği*. Ders Kitabı, Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi Yayınları, No:1049, Ankara, 305.
- Herzog, F., Seidl, I., 2018. Swiss Alpine Summer Farming, Current Status and Future Development Under Climate Change. *The Rangeland Journal*, 40, 501-511.
- Kandemir, Ç., Koşum, N., Taşkın, T., Kaymakçı, M., Olgun, F. Ve Çakır, E., 2013. Menemen ve İle De France x Akkaraman Melezi Koyunların Üreme

Performansı Üzerinde Vücut Kondisyon Puanlamasının Etkisi, *Tekirdağ Ziraat Fakültesi Dergisi*, 10 (1), 72-82.

Kandemir, Ç., Alkan, İ., Yılmaz, H. İ., Ünal, H. B., Taşkın, T., Koşum, N., Alçiçek, A., 2015. İzmir Yöresinde Küçükbaş Hayvancılık İşletmelerinin Coğrafik Konumlarına Göre Genel Durumu ve Geliştirilme Olanakları. *Hayvansal Üretim*, 56(1), 1-17.

Karadağ, Y., Çınar, S., Taşyürek, T., Gökalp, S., Özkurt, M., 2016. Tokat–Kazova Ekolojik Koşullarında Bazı Çok Yıllık Yem Bitkilerinin Verim ve Kalitelerinin Belirlenmesi. *Tarla Bitkileri Merkez Araştırma Enstitüsü Dergisi*, 25 (2), 206–221.

Karadağ, K., 2017. Şanlıurfa İlinde Koyunculuk İşletmelerinin Sosyo-Ekonomik Durumu: Siverek İlçesi Örneği. *Gümüşhane Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 7 (2), 268-279

Karadağ, K., 2018. Koyunculuk İşletmelerinin Sosyo-Ekonomik Durumu; Hakkâri İli Örneği. *Atatürk Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi*, 49 (1), 29-35.

Karakuş, K., Aşkın, Y., 2007. Anadolu Merinosu ve Malya Koyunlarında Kızgınlığın Toplulaştırılması ve Bazı Döl Verimi Özellikleri. Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Ziraat Fakültesi, *Tarım Bilimleri Dergisi*, 17(1), 17-20.

Kayalık, M. Ş., Bingöl M., 2015. Tüm Yönleriyle Morkaraman Koyunları. *Iğdır Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi*. 5(2), 89-97,

Kaymakçı, M., Sönmez, R., 1996. *İleri Koyun Yetiştiriciliği*. Kitap. Ege Üniversitesi Ziraat Fakültesi yayını, Bornova, İzmir, 365.

Kennerman, E., 2017. Koyunlarda Solunum Sistemi Hastalıklarına Klinik Yaklaşım. *Türkiye Klinikleri Veteriner Bilimleri-İç Hastalıkları Özel Dergisi*. 3(1), 38-46.

Kılıç, T., 2014. Karacadağ'da Göçebe Hayvancılık ve Göçerler. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 24 (2), 1-12.

- Köse, A., 1997. Madra Dağı Kuzey Yamaçlarında Yaylacılık. Atatürk Üniversitesi Kâzım Karabekir Eğitim Fakültesi Coğrafya Bölümü. *Doğu Coğrafya Dergisi*, 2, 227–250.
- Kuşvuran, A., Nazlı, R.İ., Tansı, V., 2011. Türkiye’de ve Batı Karadeniz Bölgesi’nde Çayır-Mera Alanları, Hayvan Varlığı ve Yem Bitkileri Tarımının Bugünkü Durumu. *Gazi Osmanpaşa Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi*, 28 (2), 21-32.
- Laçın, E., Aksoy, A. R., 2003. *Kars Bölgesinde Yetiştirilen Morkaraman ve Tuj Koyunlarının Döl Verim Özelliklerinin Karşılaştırılması*. *Kafkas Üniversitesi Veteriner Fakültesi Dergisi*, 9 (1), 5-7.
- Marai, I.F.M., Haebe, A.A.M., Gad, A.E., 2007. Biological Functions in Young Pregnant Rabbit Does as Affected by Heat Stress and Lighting Regime Under Subtropical Conditions of Egypt. *Tropical and Subtropical Agro Ecosystems*, 7, 165-176.
- Mut, H., Geze, M., Gülümser, E., Başaran, U., Çopur Doğrusöz, M., Ayan, İ., 2016. Yozgat’ta Yem Bitkileri Tarımının Genel Durumu. *I. Uluslararası Bozok Sempozyumu*, 5–7 Mayıs 2016, Yozgat, 4, 133-139.
- Özalp, M., Sütü, E., 2011. Fırtına Havzası’nın Yukarı Bölümlerinde Yürütülen Yaylacılık Faaliyetlerinin Zamansal Değişiminin İrdelenmesi ve Bazı Çevresel Sorunların Tespiti. *Artvin Çoruh Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi*, 12 (2), 148-160.
- Özdemir, G., Daş, A., Nursoy, H., Ildız, S., 2015. Evaluation of Applications of Mating Season in Small Animal Breeding in Bingöl Province. *Van Veterinary Journal*, 26 (1), 13-16.
- Özdemir, Y., 2008. *Karya Tipi Koyunlarda Vücut Kondisyonunun Yıllık Değişimi*. Yüksek Lisans Tezi, Adnan Menderes Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Aydın, 48.

- Özder, M., Kaymak, M., Taşkın, T., Köycü, E., Karaağaç, F., Reşit, S., 2004. Türkgeldi Koyun Tipinin Gelişme ve Süt Verim Özellikleri. *Turkish Journal of Veterinary and Animal Sciences*, 28, 195-200.
- Palta, Ş., Genç Lermi, A., 2018. Korunan ve Korunmayan Doğal Mera Alanlarının Bazı Özelliklerinin Karşılaştırılması: Bartın İli Örneği. Ziraat, Orman ve Su Ürünlerinde Akademik Araştırmalar. *Bartın Orman Fakültesi Dergisi*, 20 (2), 352-359.
- Sezgin, Y., 2006. *Bitlis İlinde Göçer Ailelerin Küçükbaş Hayvancılık Faaliyetleri*. Yüksek Lisans Tezi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Van. 38
- Somuncu, M., 2005. *Aladağlar Yaylacılık ve Dağ Göçebeliği Konusunda Bir Araştırma*. Kitap, Gündüz Eğitim ve Yayıncılık, Ankara, 300.
- Şenlik, B., 2017. Koyunlarda Sürü Sağlığı Açısından Önemli Parazitler Hastalıkları, *Türkiye Klinikleri Veteriner Bilimleri-İç Hastalıkları Özel Konular Dergisi*, 3(1), 89-100.
- Şimşek, Ü. G., Bayraktar, M., Gürses, M., 2006. Çiftlik Koşullarında Kıl Keçilerine Ait Bazı Verim Özelliklerinin Araştırılması. Fırat Üniversitesi, *Sağlık Bilimleri Dergisi*, 20 (3), 221-227.
- Tölu, C., Yurtman, İ.Y. ve Savaş T., 2010. Gökçeada, Malta ve Türk Saanen Keçi Genotiplerinin Döl Verim Özellikleri Bakımından Karşılaştırılması. *Hayvansal Üretim* 51 (1), 8-15, 2010.
- TUİK, 2013. Seçilmiş Göstergelerle İğdir. [http://www.tuik.gov.tr /ilGostergeleri/iller/IGDIR.pdf](http://www.tuik.gov.tr/ilGostergeleri/iller/IGDIR.pdf) Erişim Tarihi (9.04.2018).
- TUİK, 2017. Türkiye İstatistik Kurumu. İşgücü İstatistikleri. http://www.tuik.gov.tr/HbGetir.do?id=27699&tb_id=3 Erişim Tarihi (23.12.2018).
- Uzun, A., Köse, A., 2012. Madra Dağı'nda Geleneksel Yayla Göçü. *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 15 (28-1), 9-17.

- Ürüşan, H., Emsen, H., 2010. Kuzulama Mevsimi, Kuzu Genotipi, Anne ve Doğumla İlgili Faktörlerin Kuzuların Büyüme ve Yaşama Gücü Üzerine Etkileri. *Tekirdağ Ziraat Fakültesi Dergisi*, 7 (3), 163-172.
- Yazıcı, M., 2016. Modern Göçerlik. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 15 (56), 235-252.
- Yıldız, N. ve Bircan, H., 1991. *Araştırma ve Deneme Metotları*. Atatürk Üniversitesi Yayınları No:697, Ziraat Fakültesi. No:305, Ders Kitapları No:57, Erzurum, 70-78.
- Yılmaz, İ., 2005. *Erzurum İlinde Farklı Kaynaklardan Getirilen Kültür Irkı Sığırlarla Yapılan Yetiştiriciliğin Analizi*. Doktora Tezi. Atatürk Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Erzurum, 137.
- Yılmaz, M., 2008. *Yetiştirici Koşullarında Farklı İki Zamanda Kızgınlıkları Toplulaştırmanın Koyunlarda Verimlilik Üzerine Etkisi*. Adnan Menderes Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Aydın, 113.
- Yılmaz, M., Coşgun, U., 2017. Konar-Göçer Yörüklerin Otlama Sorunları ve Çözüm Önerileri. *IV. Ulusal Ormancılık Kongresi*. II. Cilt 15-16 Kasım 2017, Antalya.
- Yılmaz, O. Karaca. O., İnce, D., Cemal, İ., Yaralı, E., Varol, M., Sevim S., 2014. Batı Anadolu Göçer Koyuncululuğu ve Islah Planlamalarındaki Rolü. *Tekirdağ Ziraat Fakültesi Dergisi*, 11(2), 89-97.
- Yılmaz, O., Küçük, M., Denk, H., Bolacalı, M., 2006a. Norduz Koyunlarında Mevsim Dışı Koç Katımının Döl Verimine ve Kuzularda Yaşama Gücüne Etkisi. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Veteriner Fakültesi Dergisi*. 17 (1-2), 99-102.
- Yılmaz, O., Öztürk, Y., Küçük, M., 2006b. İlk Tohumlama Döneminde Hamdani Koyunlarının Döl Verimi ve Kuzularının Süt Emme Dönemindeki Yaşama Gücü İle Büyüme Performanslarının Araştırılması. *Uludağ Üniversitesi Veteriner Fakültesi Dergisi*, 25 (1-2), 13-17.

Yolcu, H., Tan, M., 2008. Ülkemiz Yem Bitkileri Tarımına Genel Bir Bakış. *Tarım Bilimleri Dergisi* 14 (3), 303-312.

Zaman, S., 2007. *Fonksiyonel Değişim Sürecinde Antalya Beydağları Yaylaları*. Atatürk Üniversitesi Yayınları, 967, Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Yayınları, 125, Araştırmalar Serisi 50, Erzurum, 140.

EKLER

İğdır İli Göçer Hayvancılık Tez Anket Formu

Adı-Soyadı :, İşletmeci yaşı..... Adres:..... Tel:.....

1. Eğitim durumu : () İlkokul, () Ortaokul, () Lise, () Yüksekokul, () Okuryazar-Değil

2. İşletme arazi varlığı: Sulu da., Kuruda., Çayır-Mera Da., Yayla.....da.

3. Yem Bitkileri

Hububat

Yonca + Korunga + Fiğ + Silajlık Mısır Buğday + Arpa + Dane Mısır + Çavdar

.....

4. İşletme hayvan varlığı : Koyun....., Koç Keçi.....Sığır Manda.....

5. Koyun varlığınız (şu anda) nedir?

Koça verilen koyun ayısı	Sürüye katılan koç sayısı	Doğuran koyun Sayısı	İkiz doğuran Koyun	Ölü doğuran Koyun sayısı	Yavru atan koyun ayısı	Kısır Kalan Koyun Sayısı	Doğumdan 1 ay içinde ölen kuzu sayısı	Ölen anaç koyun sayısı

6. Koç katım tarihi ne zamandır? (.....) (...)Koç sürekli koyunlarla beraber.

7. Koç katım öncesi yemleme var mı? (Flushing). () Hayır () Evet ise, ne dir.....

8. Sürüde koç katımı yoğunluk olarak kaç gün de tamamlanıyor?....., tüm sürüde koç katımının tamamı kaç gün de bitiyor?

9. Kuzu emzirilme süresi?..... Koyun sağım süresi? Süt verimi kg/gün.....

10. Şişekleri kaç aylık olduğunda koç'a veriyorsunuz? (Ay).

11. Sağımı nasıl yapıyorsunuz? () Elle () Makine, Günlük sağım sayısı.....kez, diğer.....

12. Sağımı kim yapıyor? () Ev kadını () Ev Erkeği () Dışarıdan İşçi () d. diğer,.....

13. Sağım öncesi meme temizliği yapıyor musunuz? ()Evet () Hayır

14. Koç ihtiyacını karşılanma yeri? () Öz sürümden, () Komşulardan, () diğer

15. Anaç koyun ihtiyacını karşılama: () Öz sürümden, () Komşudan, () meydan () diğer.....

16. İşletmenizin damızlık temin etme problemleri var mı? () evet () hayır; nedeni;.....

17.Koyunculuk İğdır ili için uygun mudur? () hayır ise nedeni..... () evet ise nedeni;.....

18. Size göre İğdir koyunculğun geliştirilmesi için neler yapılabilir?.....
19. Koyun yetiştiriciliğini karlı buluyor musunuz? () evet () hayır; nedeni;.....
20. Koyun sayısını artırmayı düşünüyor musunuz? () evet () hayır; nedeni;.....
21. Koyunculukla ilgili yetkililerden beklentileriniz nelerdir?.....
22. Koyunlarda karşılaştığınız problemler ve hastalıklar nelerdir? Önem sırasına göre ilk 5'ini söyleyiniz (1,2,3,4,5).
- () Şap (dabak) () Pnömoni (zatürre) () Entratoksomi (Bırazo) () Şarbon () Mastitis (süt kesen) () Ayak arazi () Yavru atma () Veba () Brucella () Döl tutmama () Leptospira (Sarılık) () Çiçek hastalığı () Prolapsus () Ciğer KılKurtları.
23. Doğan kuzu göbek kordonu bakımı yapıyor musunuz? () Hayır ()Evet ise nasıl;.....
24. Kuzularda en sık karşılaştığınız ve ölüme sonuçlanan hastalıklar nelerdir? Önem sırasına göre ilk 3'ünün adı nedir?
25. Koyunlarda görülen dış parazitler nelerdir? () Yok () Var ise hangileri;.....
26. Ergin koyun başına verilen günlük yem miktarı?
- Kesif Yem (Fabrika yemi, kırmalar, kepek) toplamı kg, Ot (k. çayır, yonca, fiğ, korunga) toplamı..... kg, silaj.....kg; Saman (arpa, buğday beyaz saman)kg; Pancar posası..... Kg.
27. Kuzuları doğumdan kaç saat sonra ağız sütünü içiriyorsunuz?..... saat sonra.
28. Yaylaya çıkış tarihi? Yayladan iniş tarihi?.....
29. Meraya çıkış tarihi? Meradan dönüş tarihi?.....
30. Koyunları kaç ay merada otlatıyorsunuz?.....; kaç ay içeride besliyorsunuz?.....ay.
31. Yaylaya giderken hangi sorunları yaşıyorsunuz?
32. Yayla mülkiyeti şahsınıza ait midir? Yoksa kira mıdır?.....
33. Yaylaya hayvanları nakil aracıyla mı? Yoksa yaya mı götürüyorsunuz?.....
34. Hayvanları merada kim otlatıyor?
- () kendim () Çoban () Kendim + çoban () diğer
35. Sosyal güvenceniz var mı? () Yok, () Var ise nedir?.....
36. Güvenlik sorunuz var mı? () Yok, () var, ise nelerdir?

- 37. Sürü güvenlik sorununuz var mı?** () Yok, () var, ise nelerdir?.....
- 38. Sosyal sorunlarınız nelerdir?** () eğitim () sağlık () barınma () ulaşım () diğer.
- 39. İşletmenizde koyun pazarlama problemi var mıdır?** () Yok () Var ise, nelerdir?.....
- 40. Sütün değerlendirilme şekli?** () Evde tüketiyorum () Satıyor ise nasıl?
() çiğ süt olarak, () Mamulle işleyerek ise nasıl? () Fabrikaya, () Mandıraya, () Süt toplayıcısına () Elden bakkallara, () diğer.....
- 41. Sütü mamule işleyerek ise, nedir? ve fiyatı nedir?**
() Süt...TL, () Yoğurt...TL, () Tereyağı...TL, () Peynir...TL, () Kaymak...TL, () Lor...TL,
- 42. Yetiştirdiğiniz besi hayvanlarınızı nasıl pazarlıyorsunuz?**
() Hayvan pazarında, () Özel kesimhanelere, () Celepçilere, () Kasaplara, () Et işleme tesisi, diğer
- 43. İşletmeniz herhangi bir kuruluşuna kayıtlı mıdır?** () hayır, () evet ise, hangileri
() Tarımsal Kal. Kooperatifi, () Damızlık Sığır Yet. Birliği, () Koyun-Keçi Yet. Birliği.
() Diğer kuruluşlar,,,
- 44. Diğer düşünceleriniz nelerdir?**.....

ÖZGEÇMİŞ

1983 yılında Iğdır İli Merkez İlçesinde doğdu. İlköğretimi Mehmet Akif Ersoy okulunda, ortaöğretimi Mehmet Akif Ersoy ortaokulunda, liseyi Iğdır Atatürk lisesinde tamamladı. 2004 yılında Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Ziraat Fakültesi Ziraat Mühendisliği Bölümünü (Zootekni Alt Bölümü) kazandı ve 2009 yılında mezun oldu. 2010 – 2016 yılları arasında Iğdır İli Damızlık Koyun Keçi Yetiştiricileri Birliğinde Sorumlu ve Teknik İşler Müdürlüğü görevini yaptı. 2015 yılında Iğdır Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Zootekni (Hayvan Yetiştirme ve Islahı) Anabilim Dalında Yüksek Lisans yapmaya hak kazandı ve Lisansüstü öğrenimine başladı.